

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

**УКРАЇНСЬКА МОВА ДЛЯ ПЕРЕКЛАДАЧІВ
(МОРФОЛОГІЯ)**

Видавництво НУА

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

**УКРАЇНСЬКА МОВА ДЛЯ ПЕРЕКЛАДАЧІВ
(МОРФОЛОГІЯ)**

Методичні рекомендації для студентів I курсу
Галузь знань 03 «Гуманітарні науки»
Назва спеціальності 035 «Філологія»
(кредитно-модульна система)

Харків
Видавництво НУА
2017

УДК 811.161.2'366(072)

ББК 81.411.1-923

У45

*Затверджено на засіданні кафедри українознавства
Народної української академії.*

Протокол № 9 від 03.04.2017

У п о р я д н и к   *Г. В. Купрікова*

Р е ц е н з е н т   канд. філол. наук *О. В. Слюніна*

У45

Українська мова для перекладачів (морфологія) : метод. рек. для студентів 1 курсу : галузь знань 03 «Гуманітарні науки», назва спец. 035 «Філологія» (кредит.-модул. система) / Нар. укр. акад., [каф. українознавства ; упоряд. Г. В. Купрікова]. – Харків : Вид-во НУА, 2017. – 64 с.

Пропоновані методичні рекомендації містять програму курсу «Українська мова для перекладачів (морфологія)» для студентів I курсу факультету «Референт-перекладач», укладену згідно з інтегрованою програмою неперервної освіти з української мови та відповідно до вимог кредитно-модульної системи; плани практичних занять, методичні рекомендації для підготовки до занять, рекомендовану літературу, теми й завдання для самостійної роботи, а також критерії оцінювання знань студентів із цієї дисципліни.

УДК 811.161.2'366(072)

ББК 81.411.1-923

© Народна українська академія, 2017

ВСТУП

Підготовка кваліфікованих спеціалістів, а особливо філологів, передбачає добре знання ними української мови, оволодіння високою культурою усного мовлення, яке забезпечується розумінням тих основних закономірностей і тенденцій, які виявляються в його сфері. Дбати про досконале володіння мовою має кожен, хто піклується про своє духовне збагачення й прагне до ефективного спілкування з іншими людьми. Помилки в усному мовленні нерідко спричинені накладанням систем близьких мов, які тривалий час контактують, так званою інтерференцією. Чимало неправильно вживаних слів в українському (як і в російському) мовленні наших співвітчизників (студентів) можна пояснити насамперед умовами тривалого українсько-російського білінгвізму, відсутністю чіткого розмежування системних явищ обох мов.

Мета курсу:

- формувати в студентів систематизовані наукові знання про традиційні й нові підходи щодо класифікації та кваліфікації морфологічних значень та морфологічних форм;
- допомогти студентам практично оволодіти літературними нормами, усвідомити неоднорідність класифікації морфологічних категорій з послідовним розмежуванням власне морфологічної, семантичної, синтаксичної й функціональної площин.

Завдання курсу:

- ознайомити студентів із морфологічною системою й структурою сучасної української мови;
- вивчити слово в плані граматичної будови й функціонування;
- обґрунтувати сукупність морфологічних одиниць і типів морфологічних категорій та парадигм;
- висвітлити функціонування морфологічних одиниць і категорій та зв'язків морфології із синтаксисом, словотвором;
- виробити в студентів навички вибору потрібних засобів мови через зіставлення їх з існуючими.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- теоретичний матеріал стосовно принципів поділу слів на частини мови;
- семантику, морфологічні ознаки, синтаксичні функції різних частин мови;
- відмінності у вияві спільних граматичних категорій у різних частинах мови;
- особливості словозміни різних частин мови;
- закономірності утворення дієприкметників, дієприслівників;
- закономірності творення, уживання й написання прислівників і прислівникових слів;
- семантичні типи службових частин мови, їхні групи за походженням, складом, стилістичними властивостями;

уміти:

- установлювати граматичні значення слів, мовні засоби їхнього вираження;
- визначати належність слів до певних частин мови, урахувавши явища переходу з однієї частини мови в іншу;
- характеризувати слова за належністю до частин мови на основі лексичного значення, морфологічних ознак, синтаксичних функцій;
- уживати нормативні граматичні форми;
- відмінювати іменні частини мови відповідно до закономірностей українського мовознавства;
- будувати речення, уживаючи синонімічні часові та інші форми дієслова;
- уживати у зв'язному мовленні правильні форми дієприкметників і дієприслівників;
- відповідно до стилю добирати прийменники із синонімічного ряду;
- записувати складні прийменники за правилами орфографії, виявляти високий рівень культури мовлення шляхом уживання правильних граматичних форм.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 03 «Гуманітарні науки» 035 «Філологія»	Нормативна
Модулів – 2	Спеціальність (професійне спрямування): «Філологія»	Рік підготовки:
Змістових модулів – 4		1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання «Упровадження інноваційних методів викладання морфології української мови»		Семестр
Загальна кількість годин - 120		1-й 2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента - 6	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Лекції
		0 год.
		Практичні заняття
		68 год.
		Лабораторні

		-
		Самостійна робота
		26 год.
		Індивідуальні завдання: 26 год.
		Вид контролю: ПМК

КРИТЕРІЇ ТА ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ ХГУ «НУА»

Оцінювання знань студентів з дисципліни “Українська мова для перекладачів” проводиться у вигляді **поточного контролю** знань студентів та **оцінювання самостійної роботи студентів** відповідно до робочого навчального плану.

Поточний контроль знань студентів з дисципліни “Українська мова для перекладачів” проводиться за такими формами:

а) *під час практичних занять:*

- опитування або тестування знань студентів з теоретичного матеріалу;
- оцінка виконання ситуаційних вправ та завдань під час заняття;

б) *за результатами виконання завдань самостійного опрацювання (індивідуальних завдань):*

- оцінка виконання домашніх завдань під час заняття;
- обговорення матеріалів рефератів під час практичних занять;
- обговорення матеріалів доповідей з поставленого проблемного питання, проведення дискусій, підведення резюме з даного питання під час практичного заняття;

Максимальна кількість балів при оцінюванні знань студентів під час практичного заняття виставляється за такими критеріями:

- під час опитувань – за повну і ґрунтовну відповідь на поставлене запитання з теми заняття;
- при тестуванні – за правильні відповіді на всі запитання тесту з теми заняття;
- при виконанні ситуаційних вправ та завдань – за запропонований правильний алгоритм (послідовність) вирішення завдання; за знання теоретичних основ проблеми, поставленої в завданні.

Максимальна кількість балів, яку може отримати студент денної форми навчання за результатами поточного контролю знань (за семестр)

№ п/п	Вид оцінювання	Форми контролю знань	Кількість балів за одне заняття або одну роботу	Кількість занять або робіт	Кількість балів за всі заняття або роботи	Сумарна кількість балів
Практичні (семінарські) заняття						
1	Оцінювання під час заняття	Опитування знань студентів з теоретичного матеріалу	0,5	17 заняття	8,5	100
		Розв'язання типових завдань	1	17 заняття	17	
		Розв'язання ситуаційних завдань	1,5	17 заняття	25,5	
2	Підготовка до проміжних контрольних робіт	Письмова самостійна робота студентів	10	4	40	
3	Оцінювання самостійної (в т.ч. індивідуальної) роботи	Написання ІНДЗ на задану тему	6	1	6	
		Доповідь з висвітлення проблемного питання	3	1	3	

Максимальна кількість балів при оцінюванні знань студентів під час написання контрольних робіт виставляється за правильні відповіді на всі питання роботи. Максимальна кількість балів при оцінюванні знань студентів під час контрольного заходу виставляється за правильні відповіді на всі питання.

Максимальна кількість балів при оцінюванні написання ІНДЗ за заданими темами виставляється за такими критеріями:

за повноту та використання сучасних концепцій і джерел інформації (крім лекційного конспекту, має бути ще не менше десяти джерел інформації);

за оформлення роботи згідно з вимогами й наявність посилань на джерела інформації;

за наявність змістовних висновків;

за глибокі знання навчального матеріалу, що містяться в основних і додаткових рекомендованих літературних джерелах;

При невиконанні окремих критеріїв з тієї чи іншої форми контролю знань кількість балів, яка виставляється студентові, може бути знижена:

за неповну відповідь - 0,5 бала;

за кожну неправильну відповідь – 0,5 бала;

за невчасне виконання індивідуальної роботи – 0,5 бала;

за недостовірність поданої інформації – 0,5 бала;

за недостатнє розкриття теми – 0,5 бала;

за відсутність посилань на літературні джерела – 0,5 бала.

Результати поточного контролю знань студентів (кількість отриманих балів) обов'язково доводяться викладачем в кінці кожного заняття до відома всіх студентів та проставляються в “Журналі обліку поточної успішності та відвідування занять студентів”.

Фактична кількість балів, отримана студентом за результатами поточного контролю, переводиться в державну оцінку за такими критеріями:

- А – оцінка «відмінно» (65-70 балів) виставляється за глибокі знання навчального матеріалу, що міститься в основних і додаткових рекомендованих літературних джерелах, вміння аналізувати явища, які вивчаються, у їхньому взаємозв'язку й розвитку, чітко, лаконічно, логічно послідовно відповідати на поставлені питання, уміння застосовувати теоретичні положення при розв'язуванні практичних завдань;

- В – оцінка «добре» (58-64 балів) виставляється за міцні знання навчального матеріалу, включаючи розрахунки, аргументовані відповіді на поставлені питання, уміння застосовувати теоретичні положення при розв'язанні практичних завдань;

- С – оцінка «добре» (50-57 балів) виставляється за міцні знання навчального матеріалу, включаючи розрахунки, аргументовані відповіді на поставлені питання, які, однак, містять певні (несуттєві) неточності, за вміння застосовувати теоретичні положення при розв'язанні практичних завдань;

- D – оцінка «задовільно» (44-49 балів) виставляється за посередні знання навчального матеріалу, мало аргументовані відповіді, слабе застосування теоретичних положень при розв'язанні практичних завдань;

- E – оцінка «задовільно» (40-43 балів) виставляється за слабкі знання навчального матеріалу, неточні або мало аргументовані відповіді, з

порушенням послідовності його викладання, за слабе застосування теоретичних положень при розв'язанні практичних завдань;

- FX – оцінка «незадовільно» з можливістю повторного складання екзамену виставляється за незнання значної частини навчального матеріалу, суттєві помилки у відповідях на питання, невміння застосувати теоретичні положення при розв'язанні практичних завдань;

- F – оцінка «незадовільно» з обов'язковим повторним вивченням модуля (навчальної дисципліни) виставляється за незнання значної частини навчального матеріалу, суттєві помилки у відповідях на питання, невміння орієнтуватися при розв'язанні практичних завдань, незнання основних фундаментальних положень.

Сумарна підсумкова оцінка, яку студент може отримати за результатами семестрового контролю, складається з кількості балів, отриманих за результатами поточного контролю знань під час семестру, та кількості балів, отриманих під час екзамену.

9. Розподіл балів, що отримують студенти (за семестр)

Поточне оцінювання та самостійна робота										Підсумковий модульний контроль	Сума
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2			Змістовий модуль 3			ІНДЗ	20	100
T1	T2	T3	T4	T5	CP	T6	T7	CP			
8	8	8	7	7	10	8	8	10	6		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Відповідно до концепції приєднання України до Болонського процесу запроваджено Болонську систему навчання. Дисципліна „Українська мова для перекладачів” містить послідовність модулів, які передбачають проміжний контроль знань. У кінці кожного модуля виконується оцінювання знань в балах за рейтинговою системою. При оцінюванні знань з дисципліни використовуються дві шкали: національна (5-«відмінно», 4-«добре», 3-«задовільно», 2-«незадовільно») та європейська (A, B, C, D, E, FX). Шкала рейтингової оцінки з дисципліни та її переведення в оцінки за національною шкалою й шкалою ECTS наведена нижче.

Рейтингова оцінка з дисципліни	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS
85 – 100	5 (відмінно)	A
75 – 84	4 (добре)	B

65 – 74	4 (добре)	C
57 – 64	3 (задовільно)	D
50 – 56	3 (задовільно)	E
1-49	2 (незадовільно)	FX

Рейтингова оцінка за 100-бальною шкалою є накопичувальною – протягом вивчення дисципліни студент отримує за різні види поточних контрольних заходів певні бали, які підсумовуються.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

Зміст модулів	Кількість годин для очної форми навчання			
	У тому числі			
	Всього	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота
Змістовий модуль 1. Іменні частини мови				
1. Іменник як частина мови	7		7	
2. Прикметник як частина мови.	6		6	
3. Числівник як частина мови.	8		8	
4. Займенник як частина мови.	7		7	
Змістовий модуль 2. Прислівник				
5. Походження прислівників.	6		6	
6. Явище омонімії між прислівниками та прикметниками.				
7. Ступені порівняння прислівників.				
8. Правопис прислівників.				
Змістовий модуль 3. Дієслово, його граматичні категорії та форми				
9. Категорія виду дієслів.	4		4	
10. Категорія перехідності/неперехідності.	4		4	
11. Категорія часу та способу дієслів.	4		4	

12. Основні форми дієслова.	4		4	
Змістовий модуль 4. Службові частини мови. Словотвір і словотворення. Морфеміка				
13. Прийменник.	3		3	
14. Сполучник.	3		3	
15. Частка. Правопис часток <i>не, ні</i> з різними частинами мови.	3		3	
16. Місце вигуку серед інших частин мови.	1		1	
17. Морфеміка. Поняття морфа і морфемі. Морфемний аналіз.	4		4	
18. Словотвір і словотворення. Способи словотворення. Словотворчий аналіз.	4		4	
<i>Усього</i>	68		68	
5. Самостійна робота				
1. Становлення системи відмінювання іменників в українській мові.				1
2. Перехід інших частин мови в прислівник (адвербіалізація).				1
3. Формування системи дієслівних часів в українській мові.				1
4. Семантико-словотвірні відношення між твірними та похідними словами.				1
<i>Усього</i>				4

ПРОГРАМА КУРСУ

Змістовий модуль 1. Іменні частини мови

Тема 1. Іменник як частина мови

План

1. Граматика як наука про будову мови. Основні поняття граматики (граматичне значення, граматична форма, граматична категорія). Засоби і способи вираження граматичних значень.
2. Проблема виділення частин мови і принципи їх класифікації. Перехідні явища в українській мові.
3. Іменник. Загальна характеристика.
4. Лексико-граматичні розряди іменника (іменники власні й загальні, назви істот і неістот, конкретні й абстрактні, збірні, іменники з речовинним значенням; сингулятиви).
5. Категорії роду, числа, відмінка іменника (особливості роду іменників, іменники спільного роду, рід невідмінюваних іменників).
6. Іменники *singularia tantum*, іменники *pluralia tantum*.
7. Основні відмінкові значення.
8. Поділ іменників на відміни та групи. Особливості відмінювання іменників.
9. Закінчення іменників у формі кличного відмінка.

Література

1. Алексієнко Л.А. Морфологія сучасної української мови: [Морфологія. Словотвір. Парадигмологія]: навч. посіб. / Л.А. Алексієнко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Київський ун-т, 2014.
2. Дружинець М. Л. Сучасна українська мова : морфологія іменних частин мови / Марія Львівна Дружинець, Алла Леонтіївна Порожнюк. – Одеса : Видавництво Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, 2013.
3. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / М. Г. Зубков. – К.: Вперед, 2014.
4. Микитюк О. Р. Сучасна українська мова: Морфологія (іменник, прикметник): Конспект лекцій для студентів спеціальності «Прикладна лінгвістика». – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006.
5. Морфологія. Термінологічний словник-довідник / Ніна Захлюпана, Ірина Кузьма, Галина Василівна Кутня, Олена Миколаївна Труш. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014.
6. Середницька А. Я., Куньч З. Й. Українська мова за професійним спрямуванням: Навч. посібник / За ред. канд. філол. наук Г.Л. Вознюка. – К.: Знання, 2010.
7. Сучасна українська мова: Підручник / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2008.
8. Ющук І. П. Українська мова. – К.: Либідь, 2006.

Тема 2. Прикметник як частина мови

План

1. Прикметник. Значення прикметника, його граматичні ознаки.
2. Розряди прикметників за значенням.
3. Ступені співвідносної та безвідносної міри якості прикметників.
4. Повні та короткі форми прикметників, їхні стилістичні властивості та сфера вживання.
6. Особливості відмінкових форм прикметників.

Література

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. – К.: Либідь, 1991.
2. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова. – Х., 2009.
3. Іванова І. Б. Українське ділове мовлення: Навч. пос. / І. Б. Іванова – Х., 2007.
4. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: Навч. посібник. – Л.: ПАІС, 2007.
5. Культура фахового мовлення: Навч. пос. / За ред. Н.Д. Бабич. – К., 2005.
6. Мацюк З. О. Українська мова професійного спілкування: Навч. пос. / З. О.Мацюк, Н. І. Станкевич. – К., 2010.
7. Сербенська О.А. Культура усного мовлення: Практикум: Навч. посібник. – К.: Центр навч. літ., 2004.

Тема 3. Числівник як частина мови

План

1. Числівник. Загальна характеристика.
2. Значеннєві та структурні розряди числівників.
3. Правопис і відмінювання числівників.
4. Сполучуваність числівників з іменниками.
5. Наголошування числівників.

Література

1. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / М. Г. Зубков. – К.: Вперед, 2014.
2. Культура української мови та практична стилістика / Людмила Георгіївна Погиба, Лариса Миколаївна Голіченко, Наталія Вікторівна Кавера, І.В. Житар. – Київ : Кондор, 2015.

3. Мацюк З. О. Українська мова професійного спілкування: Навч. пос. / З. О.Мацюк, Н. І. Станкевич. – К., 2010.

4. Морфологія. Термінологічний словник-довідник / Ніна Захлюпана, Ірина Кузьма, Галина Василівна Кутня, Олена Миколаївна Труш. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014.

5. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2013.

6. Ткаченко О. Б. Українська мова : сьогодення й історична перспектива / Орест Борисович Ткаченко. – Київ : Наукова думка, 2014.

7. Фоміна Л.Ф. Порівняльна граматики української та російської мов. Морфологія: конспект лекцій, прогр. практ. занять / Л. Ф. Фоміна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, філол. ф-т. – Одеса: ОНУ, 2013.

Тема 4. Займенник як частина мови

План

1. Питання про статус займенника в науковій літературі.
2. Поділ займенників на групи за значенням і парадигми їхнього відмінювання.
3. Словозміна числових займенників *декілька, кілька, стільки, скільки*.
4. Правопис складних займенників.
5. Особливості вживання зворотного, присвійних та означальних займенників у реченні.
6. Особливості перекладу займенників з російської на українську мову.

Література

1. Дзендзелівський Й. О. Проніміналізація в українській мові / Й. О. Дзендзелівський // Укр. мова і літ-ра в шк. – 1955. – № 1. – С. 14–20.

2. Жовтобрюх М. А. Займенник у системі частин мови / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. – 1994. – № 6. – С. 18–22.

3. Загнітко А.П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: БАО, 2011.

4. Кубрякова Е. С. Части речи в ономазиологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1978.

5. Ожоган В. М. Займенникові слова в граматичній структурі сучасної української мови / В. М. Ожоган. – К.: Наук. думка, 1997.

6. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2013. – 524 с.

7. Українська практична морфологія: Навч. посіб. Для самостійної роботи / А. П. Загнітко, О. Г. Важеніна, З. Л. Омельченко, О. С. Шевчук. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2006.

Змістовий модуль 2. Прислівник

Тема 5. Походження прислівників

План

1. Визначення розряду прислівника за значенням.
2. Способи творення прислівника.
3. Походження прислівника.

Література

1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004.
2. Грещук В. В. До питання про словотвір прислівників на -о / В. В. Грещук // Мовознавство. – 1990. – № 2. – С. 38–42.
3. Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / М. Я. Плющ. – 2-е вид., доп. – К.: Слово, 2010.
4. Пономарів О.Д. Українське слово для всіх і для кожного / Олександр Пономарів. – К.: Либідь, 2013.
5. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2013.
6. Ющук І. П. Українська мова: Підруч. / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2006.
7. Ярун Г. М. Кореляція форми і змісту в розвитку української прислівникової системи / Г. М. Ярун. – К.: Наук. думка, 1983.

Тема 6. Явище омонімії між прислівниками та прикметниками

План

Розмежування прислівника та прикметника на –о, -е.

Література

1. Алексієнко Л. А. Морфологія сучасної української мови: [Морфологія. Словотвір. Парадигмологія]: навч. посіб. / Л.А. Алексієнко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Київський ун-т, 2014.

2. Загнітко А.П. Теоретична грамати́ка сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: БАО, 2011.

3. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2013.

4. Українська мова: Довід. / За ред. А. О. Свашенко. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2006.

5. Фоміна Л.Ф. Порівняльна грамати́ка української та російської мов. Морфологія: конспект лекцій, прогр. практич. занять / Л. Ф. Фоміна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, філол. ф-т. – Одеса: ОНУ, 2013.

Тема 7. Ступені порівняння прислівників

План

Основні форми ступенів порівняння прислівників та особливості їхнього творення.

Література

1. Бойко В.М. Грамати́ка української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. посіб. / В. М. Бойко, Л. Б. Давиденко. – К.: Академвидав, 2014.

2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004.

3. Горпинич В. О. Українська морфологія / В.О. Горпинич. – Дніпропетровськ: ДДУ, 2000.

4. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / М. Г. Зубков. – К.: Вперед, 2014.

5. Плющ М.Я. Грамати́ка української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / М. Я. Плющ. – 2-е вид., доп. – К.: Слово, 2010.

6. Сучасна українська літературна мова / За заг. ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища шк., 2000.

7. Фоміна Л.Ф. Порівняльна грамати́ка української та російської мов. Морфологія: конспект лекцій, прогр. практич. занять / Л. Ф. Фоміна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, філол. ф-т. – Одеса: ОНУ, 2013.

Тема 8. Правопис прислівників

План

1. Правопис прислівників.

2. Творення прислівників.

3. Переклад прислівників з російської мови українською.

Література

1. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / М. Г. Зубков. – К.: Вперед, 2014.
2. Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / М. Я. Плющ. – 2-е вид., доп. – К.: Слово, 2010.
3. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2013.
4. Українська мова: Довід. / За ред. А. О. Свашенко. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2006.
5. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні. – К.: Наук. думка, 1998.

Змістовий модуль 3. Дієслово, його граматичні категорії та форми

Тема 9. Категорія виду дієслів

План

1. Дієслово як частина мови, його основні граматичні категорії: вид, перехідність-неперехідність, час, спосіб. Зв'язок категорії виду та часу дієслів.
2. Творення видових пар.
3. Одновидові дієслова.
4. Двовидові дієслова.
5. Видові протиставлення в системі сучасних дієслів.

Література

1. Бойко В. М. Сучасна українська літературна мова: Морфологія: Навч.-метод. посіб. для студ. / В. М. Бойко, Л. Б. Давиденко. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2004.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1988.
3. Городенська К. Г. Аспектологічні характеристики дієслів руху, переміщення / К. Г. Городенська // Актуальні проблеми граматики: Зб. наук. праць. – Кіровоград, 1997. – Вип. 2. – С. 116–119.
4. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К.: Наук. думка, 1972. – Ч. 1.
5. Загнітко А.П. Теоретична граматики сучасної української мови.

Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: БАО, 2011.

6. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К.: Наук. думка, 1971.

7. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969.

8. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2013.

9. Ющук І. П. Українська мова: Підруч. / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2006.

Тема 10. Категорія перехідності/неперехідності

План

1. Статус категорії перехідності/неперехідності у граматичних описах української мови.

2. Морфолого-словотвірна синтаксична категорія перехідності / неперехідності.

Література

1. Алексієнко Л.А. Морфологія сучасної української мови: [Морфологія. Словотвір. Парадигмологія]: навч. посіб. / Л.А. Алексієнко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: Київський ун-т, 2014.

2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004.

3. Городенська К. Г. Перехідність / К. Г. Городенська // «Українська мова». Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк. – К.: «Укр. енцикл.», 2000. – С. 434–435.

4. Загнітко А.П. Теоретична грамати́ка сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: БАО, 2011.

5. Культура української мови та практична стилістика / Людмила Георгіївна Погиба, Лариса Миколаївна Голіченко, Наталія Вікторівна Кавера, І.В. Житар. – Київ : Кондор, 2015.

6. Русанівський В. Н. Дієслово / В. Н. Русанівський // Сучасна укр. літ. мова. Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 233–236.

7. Сучасна українська літературна мова / За заг. ред. А. П. Грищенка. – К.: Вища шк., 1997.

8. Українська мова: Довід. / За ред. А. О. Свашенко. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2006.

Тема 11. Категорія часу та способу дієслів

План

1. Словозмінна категорія часу.
2. Транспозиційний потенціал грамем часу.
3. Категорія способу.

Література

1. Бойко В. М. Сучасна українська літературна мова: Морфологія: Навч.-метод. посіб. для студ. / В. М. Бойко, Л. Б. Давиденко. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2004.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004.
3. Городенська К. Г. Онтологічні параметри граматичних категорій способу та часу / К.Г. Городенська // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 39–42.
4. Загнітко А.П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: БАО, 2011.
5. Русанівський В. Н. Дієслово / В. Н. Русанівський // Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.Н. Граматика укр. мови: Морфологія. – К.: Либідь, 1993. – С. 157–242.
6. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2013.
7. Фоміна Л.Ф. Порівняльна граматики української та російської мов. Морфологія: конспект лекцій, прогр. практи. занять / Л. Ф. Фоміна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, філол. ф-т. – Одеса: ОНУ, 2013.
8. Ющук І. П. Українська мова: Підруч. / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2006.

Тема 12. Основні форми дієслова

План

1. Дієвідмінювання. Правопис дієслівних закінчень.
2. Переклад дієслів іншомовного походження українською мовою.
3. Творення дієприкметників.
4. Переклад дієприкметників з російської мови.
5. Редагування речень з дієприкметниками.
6. Перехід дієприкметників у прикметник та іменник.
7. Творення дієприслівників.
8. Правопис дієприслівникових суфіксів.
9. Редагування речень з дієприслівниками.
10. Безособові форми на *-но*, *-то*.

Література

1. Брицин М. Я. Порівняльна граматики української та російської мов / М. Я. Брицин, М. А. Жовтобрюх, А. В. Майборода. – К.: Вища шк., 1978.
2. Гнатюк Г. Н. Дієприкметник у сучасній українській літературній мові / Г. Н. Гнатюк. – К.: Наук. думка, 1982.
3. Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування: практичний словник-довідник журналіста / А.О. Капелюшний. – Л.: ПАІС, 2002.
4. Культура української мови та практична стилїстика / Людмила Георгіївна Погиба, Лариса Миколаївна Голїченко, Наталія Вікторівна Кавера, І.В. Житар. – Київ : Кондор, 2015.
5. Марван І. Статус українських дієслївних субстантивів і дієприкметників / І. Марван // Мовознавство. – 1992. – № 2. – С. 3–7.
6. Мелашенко Ю. Б. Предикативні форми на -но, -то у лїнгвістичній термінології / Ю. Б. Мелашенко // Укр. термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. 4. – С. 261–264.
7. Пономарів О.Д. Українське слово для всіх і для кожного / Олександр Пономарів. – К.: Либїдь, 2013.
8. Серєда Ф. Я. Розмежування активних дієприкметників на -учий, -ачий і прикметників на -учий, -ачий / Ф. Я. Серєда // Мовознавство. – 1974. – № 4. – С. 45–52.
9. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К.: Вища шк., 2000.
10. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л.А. Алексїєнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсїєнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2013.
11. Ткаченко О. Б. Українська мова : сьогодення й історична перспектива / Орест Борисович Ткаченко. – Київ : Наукова думка, 2014 .
12. Фомїна Л.Ф. Порівняльна граматики української та російської мов. Морфологія: конспект лекцій, прогр. практи. занять / Л. Ф. Фомїна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, філол. ф-т. – Одеса: ОНУ, 2013.
13. Шерех Ю. [Шевельов]. Українська мова в першій половині ХХ-го столїття (1900–1941): Стан і статус // Поза книжками і з книжок. – К., 1998. – С. 281–392.

Змістовий модуль 4. Службові частини мови. Словотвір і словотворення. Морфемїка

Тема 13. Прийменник

План

1. Прийменник як частина мови.
2. Класифїкація прийменників з погляду походження й будови.
3. Особливості вживання деяких прийменникових конструкцій в українській мові порівняно з російською.

Література

1. Брицин М. Я. Порівняльна граматики української та російської мов / М. Я. Брицин, М. А. Жовтобрюх, А. В. Майборода. – К.: Вища шк., 1978.
2. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1980.
3. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / М. Г. Зубков. – К.: Вперед, 2014.
4. Іваненко З. І. семантична структура прийменникових конструкцій / З. І. Іваненко // Мовознавство. – 1978. – № 3. – С. 13–22.
5. Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування: практичний словник-довідник журналіста / А. О. Капелюшний. – Л.: ПАІС, 2002.
6. Колодяжний А. С. Прийменник: Матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови / А. С. Колодяжний. – Х.: Вид-во Харк. ун-ту, 1960.
7. Кучеренко І. К. Лексичне значення прийменника / І. К. Кучеренко // Мовознавство. – 1973. – № 3. – С. 12–23.
8. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969.
9. Фоміна Л.Ф. Порівняльна граматики української та російської мов. Морфологія: конспект лекцій, прогр. практи. занять / Л. Ф. Фоміна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, філол. ф-т. – Одеса: ОНУ, 2013.
10. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням : [підручник, за програмою МОН]. – 4-те видання / С.В. Шевчук, І.В. Клименко. – К. : Алерта, 2014.
11. Ющук І. П. Українська мова: Підруч. / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2006.

Тема 14. Сполучник

План

1. Сполучник як частина мови.
2. Класифікація сполучників з погляду походження й будови.
3. Сполучники сурядності в українській мові.
4. Сполучники підрядності в українській мові.
5. Особливості перекладу деяких сполучників з російської мови українською.

Література

1. Богдан М. П. Сполучники і сполучні слова як засоби зв'язку частин складнопідрядного речення / М. П. Богдан // Укр. мова і літ-ра в шк. – 1979. – № 1. – С. 69–75.
2. Бойко В.М. Граматики української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. посіб. / В. М. Бойко, Л. Б. Давиденко. – К.: Академвидав, 2014.

3. Герман К. Ф. Критерії розрізнення омонімічних сполучників і сполучних слів / К. Ф. Герман // Укр. мова і літ-ра в шк. – 1970. – № 5. – С. 54–57.

4. Загнітко А.П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: БАО, 2011.

5. Пономарів О.Д. Українське слово для всіх і для кожного / Олександр Пономарів. – К.: Либідь, 2013.

6. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1997.

Тема 15. Частка. Правопис часток *не*, *ні* з різними частинами мови

План

1. Частка як службова частина мови.
2. Класифікація часток, особливості правопису.
3. Заперечні частки *не*, *ні*. Умови написання *не* та *ні* окремо або разом зі словом.
4. Дефіс між префіксом, вираженим часткою *не*, та коренем іменника – власної назви.
5. Частка *не* з дієсловом із префіксом *до-* та в складі префікса *недо-*, який означає дію, стан або якість, що виявляються в неповній мірі (*недобачати* – погано бачити та *не добачати помилок* – не помічати помилок).

Література

1. Блик О. П. Співвіднесеність часток *о*, *ой* та однозвучних вигуків / О. П. Блик // Укр. мовознавство. – К., 1977. – № 5. – С. 18–24.

2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004.

3. Гальона П. П. Функції модальних часток / П. П. Гальона // Укр. мова та літ-ра в шк. – 1990. – № 11. – С. 23–27.

4. Городенська К. Г. Частки / К. Г. Городенська // Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. Н. Граматика укр. мови: Морфологія. – К.: Либідь, 1993. – С. 308–318.

5. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / М. Г. Зубков. – К.: Вперед, 2014.

6. Культура української мови та практична стилістика / Людмила Георгіївна Погиба, Лариса Миколаївна Голіченко, Наталія Вікторівна Кавера, І.В. Житар. – Київ : Кондор, 2015.

7. Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / М. Я. Плющ. – 2-е вид., доп. – К.: Слово, 2010.

8. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т.

Шевченка. – К.: Знання, 2013.

9. Українська мова: Довід. / За ред. А. О. Свашенко. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2006.

10. Фоміна Л.Ф. Порівняльна граматики української та російської мов. Морфологія: конспект лекцій, прогр. практи. занять / Л. Ф. Фоміна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, філол. ф-т. – Одеса: ОНУ, 2013.

Тема 16. Місце вигуків серед інших частин мови

План

1. Визначення особливого статусу вигуків серед інших частин мови.
2. Визначення розряду вигуків.

Література

1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004.

2. Мацько Л. І. Семантика вигуків і звуконаслідувань / Л. І. Мацько // Укр. мова і літ-ра в шк. – 1983. – № 2. – С. 56–62.

3. Морфологія. Термінологічний словник-довідник / Ніна Захлюпана, Ірина Кузьма, Галина Василівна Кутня, Олена Миколаївна Труш. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014 .

4. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 525–534.

5. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2013.

6. Ющук І. П. Українська мова: Підруч. / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2006.

Тема 17. Морфеміка. Поняття морфа і морфеми. Морфемний аналіз

План

1. Предмет і завдання морфеміки.
2. Характеристика морфа та морфеми. Види морфем та їх функції.
  3. Історичні зміни в сучасній українській мові.
  4. Морфемний аналіз слова.

Література

1. Вакарюк Л. О. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Навч. посіб. / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо. – Тернопіль: Навч. книга, 2004. – 184 с.

2. *Горпинич В. О.* Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія: Навч. посіб. / В. О. Горпинич. – К.: Вища шк., 1999. – 207 с.

3. *Полюга Л. М.* Морфемний словник: близько 36000 слів / Л. М. Полюга. – К.: Рад. шк., 1983. – 464 с.

4. *Сікорська З. С.* Сучасна українська мова. Словотвір і морфеміка / З. С. Сікорська. – Луганськ: Альма Матер, 2000. – 172 с.

5. *Яценко І. Г.* Морфемний аналіз: словник-довідник / І. Г. Яценко. – К.: Вища шк., 1981. – 352 с.

Тема 18. Словотвір і словотворення. Способи словотворення Словотворчий аналіз

План

1. Предмет і завдання словотвору.

2. Словотворчий аналіз.

3. Способи словотворення. Відмежування словотвірних явищ від несловотвірних.

4. Стилiстична характеристика словотвірних засобів мови.

Література

1. *Горох Г. В.* Сучасна українська літературна мова (Морфонологія – Словотвір) / Г. В. Горох. – Кам'янець-Поділ.: Абетка, 2006. – С. 250–255.

2. *Дідівська Л. П.* Словотвір, синонімія, стилістика / Л. П. Дідівська, Л. О. Родніна. – К.: Наук. думка, 1982. – 170 с.

3. *Клименко Н. Ф.* Як народжується слово: Словотворення в сучасній українській мові, роль префіксів і суфіксів / Н. Ф. Клименко. – К.: Рад. шк., 1991. – 283 с.

4. *Ковалик І. І.* Вчення про словотвір: словотвірна характеристика слова / І. І. Ковалик. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1961. – Вип. 2. – 83 с.

5. *Кубрякова Е. С.* Теория номинации и словообразования / Е. С. Кубрякова // Языковая номинация (виды наименования). – М.: Наука, 1977. – С. 222–304.

6. *Сікорська З. С.* Сучасна українська мова. Словотвір і морфеміка / З. С. Сікорська. – Луганськ: Альма Матер, 2000. – 172 с.

7. *Ющук І. П.* Українська мова: Підруч. / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2006. – С. 275–293.

ТЕМИ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів з курсу «Сучасна українська мова. Морфологія» розрахована на 26 годин і включає підготовку до практичних занять, а також самостійне опрацювання деяких тем курсу, окремих теоретичних питань та виконання практичних завдань.

МОДУЛЬ 1. Іменні частини мови

1. Становлення системи відмінювання іменників в українській мові

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Система відмінювання в давньоруській мові.
2. Перегрупування типів відмінювання.
3. Аналогічні процеси у відмінюванні.
4. Витворення мовних типів відмінювання.

Методичні рекомендації

Характеризуючи систему відмінювання іменників в українській мові, студент повинен зрозуміти, що витворення типів відмін іменників – це складний, тривалий історичний процес. У спільнослов'янській мові було 6 груп відмінювання. Типи відмін у спільнослов'янській мові визначалися детермінативами, які наявні у всіх відмінкових формах іменників в однині, множині та двоїні. Внаслідок семантичних, структурних і фонетичних факторів уже в період перед розпадом спільнослов'янської мови і формуванням мов окремих слов'янських племен, а потім народностей визначається новий етап в історії слов'янської іменної словозміни. Найголовнішою особливістю цього етапу є розпад системи відмінювання, що ґрунтувалася на детермінативах, і витворення системи відмінювання, що ґрунтувалася вже на якісно нових засобах вираження граматичних категорій, синтаксичних відношень між словами у словосполученнях і реченнях.

За період існування спільнослов'янської мови докорінно змінилася будова основ та будова флексій іменників. Провідними закономірностями є вже процеси руйнування старої і витворення нової системи іменного відмінювання, процеси перерозподілу структурних елементів слова, зміщення меж у морфемному складі слів, скорочення основ і зміни їх морфонологічної будови, поглинання новими флексіями давніх детермінативів і давніх флексій, посилення вагомості флексій у системі відмінювання, процесу, пов'язаного з функціонуванням закону відкритого складу, як-от відпадання кінцевих приголосних, перетворення дифтонгів на монофтонги, опрощення груп приголосних. Давньоруська мова, успадковуючи з мови спільнослов'янської цю нову систему іменникового відмінювання, засвідчує й подальші її зміни. На ґрунті системи відмінювання давньоруської мови поступово витворюються типи відмін іменників сучасних східнослов'янських мов.

Попрацюйте зі словником:

спільнослов'янська (старослов'янська) мова, детермінативи, флексія, давньоруська мова, закон відкритого складу, дифтонг, монофтонг.

Література

1. Вихованець І. Р. Відміна / І. Р. Вихованець // «Українська мова». Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк. – К.: «Укр. енцикл.», 2000. – С. 70–71.
2. Дубова О. А. Типологічна еволюція морфологічних систем української і російської мов / О. А. Дубова. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 302 с.
3. Карпенко Ю. О. Друга відміна іменників / Ю. О. Карпенко // Укр. мова та літ-ра в шк. – 1964. – № 11. – С. 9–12.
4. Карпенко Ю. О. Третя відміна іменників / Ю. О. Карпенко // Укр. мова та літ-ра в шк. – 1974 – № 11. – С. 20–30.
5. Карпенко Ю. О. Четверта відміна іменників / Ю. О. Карпенко // Укр. мова та літ-ра в шк. – 1972. – № 10. – С. 19–25.
6. Самійленко С. П. Нариси з історичної морфології української мови / С. П. Самійленко. – К.: Наук. думка, 1964. – Ч. 1. – С. 43–68.

Форми звітності

Подання конспекту з теми в робочому зошиті; написання тестових завдань; співбесіда.

2. Формування категорії числа

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Категорія числа в давньоруській мові.
2. Формування категорії числа в сучасній українській мові.
3. Залишки категорії двоїни в сучасній українській мові.

Методичні рекомендації

Число – граматична категорія, властива іменникові, прикметникові, дієслову, яка виражає інформацію про кількість предметів. Студент повинен знати, що у сучасній українській мові структура категорії числа становить протиставлення однини і множини. Проте у давньоруській мові була ще двоїна, залишки якої збереглися у словах очі, плечі (оруд. відм. очима, плечима). Двоїна – граматична категорія числа, вживана для позначення двох осіб або парних предметів. Двоїна була відома ще в індоєвропейській прамові, від якої успадкована старослов'янською, а від неї – усім слов'янським мовам. Тепер зберігається лише в окремих діалектах. Двоїна мала свої відмінкові форми, відмінні від форм однини і множини. Категорія двоїни у давньоруській мові почала занепадати ще на ранньому етапі її розвитку, витісняючись множиною. Першими стали виходити з ужитку особові займенники у наз. в. Студенти повинні вміти визначати залишки категорії двоїни у сучасній українській мові

(закінчення *-има*, наголошування іменників у сполученні з числівниками два, три, чотири тощо).

Попрацюйте зі словником:

давньоруська мова, двоїна, категорія числа, діалект.

Література

1. *Бевзенко С. П.* Історична морфологія української мови: нариси із словозміни та словотвору / С. П. Бевзенко. – Ужгород, 1960. – С. 200–204.

2. *Безпояско О. К.* Зони перехідності в граматичній категорії числа іменника / О. К. Безпояско // *Мовознавство*. – 1995. – № 2–3. – С. 9–12.

3. *Жовтобрюх М. А.* Двоїна / М. А. Жовтобрюх // «Українська мова». Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк. – К.: «Укр. енцикл.», 2000. – С. 121–122.

4. *Історія української мови: Морфологія*. – К.: Наук. думка, 1978. – С. 302–405.

Форми звітності

Подання конспекту з теми в робочому зошиті; співбесіда; виконання вправ на розрізнення категорії числа.

3. Морфонологічні зміни при творенні прикметників

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Морфонологічні зміни в українській мові (морфонологічні чергування, спрощення, декореляція, ускладнення).

2. Історичні чергування при творенні прикметників.

Методичні рекомендації

Морфонологічними явищами називаються такі фонологічні зміни, які виникають між морфами, служать для їх взаємоприспосовування, сполучуваності і розмежування, а також маркують морфологічні і семантичні явища. Вони уможливають словозміну, формотворення і словотворення. Студенти повинні звернути увагу на різницю між морфонологічними та фонологічними явищами. Адже морфонологічні явища виникають між морфами (а не всередині морфа), крім конститутивної функції виконують функцію сполучуваності та розрізнення морфів, є маркерами морфологічних чи семантичних відмінностей морфів у межах однієї морфемі (наприклад, морфонологічне чергування: рука – руці, легкий – легший, Чернівці – чернівецький). Спрощенням (опрощенням) називається морфонологічний процес, при якому слово зі складною морфемною будовою втрачає значення окремих своїх морфологічних частин і стає простим символом даного уявлення. Отже, опрощення на шкалі перехідності репрезентує напрямок розвитку морфемної будови слова від похідності до непохідності (за принципом від складного до простого). Наприклад, первісно слово гумно було складним і складалося з двох коренів: гу- (корінь, що в російському слові

говядина) і -мн- (корінь, що в дієслові мну). Нині це слово просте, непохідне із значенням «тік з господарчими будівлями», що має корінь гумн-, який втратив семантичний зв'язок з дієсловом «мну» і давнім іменником «говядо». Ускладнення – це процес перетворення непохідної основи в похідну, тобто в здатну членуватися на морфемі. Найчастіше ускладненню піддаються іншомовні слова. Іменник *східна* запозичено як неподільний з грецької мови, де він був подільний. В українській мові іменник на фоні слова *східна* сприймається як подільна: *схід-н-а*. Декореляція – зміна характеру або значення морфем, а також співвідношення морфем у слові при збереженні їхньої кількості і послідовності. Студенти повинні вміти навести причини історичних змін у слові.

Попрацюйте зі словником:

опрощення, декореляція, ускладнення, морф, морфема, похідність, подільна / неподільна основа.

Література

1. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія / В. О. Горпинич. – К.: Наук. думка, 1999. – С. 55–67.
2. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко. – К.: Наук. думка, 1978. – С. 128–195.
3. Цыганенко Г. П. Состав слова и словообразование / Г. П. Цыганенко. – К.: Наук. думка, 1978. – С. 10–23.
4. Яценко І. Т. Явище спрощення в морфологічному складі слова / І. Т. Яценко // Укр. мова та літ-ра в шк. – 1973. – № 3. – С. 45–46.

Форми звітності

Співбесіда, виконання вправ.

4. Становлення числівника як частини мови

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Виділення числівника зі складу іменників та прикметників.
2. Родові ознаки числівника.
3. Категорія відмінка числівників.

Методичні рекомендації

Під час розгляду цієї теми студенти мають звернути увагу на те, що числівник – морфологічно своєрідний клас слів. У процесі становлення, виділившись із складу іменників і прикметників, вони нейтралізували їхні граматичні категорії роду і числа. Родові ознаки мають лише числівники нуль, один, одна, одно, мільйон, мільярд, трильйон, тисяча. Родові відмінності в числівника два – дві, обидва – обидві, півтора – півтори зберігаються у наз. та знах. в. За числами змінюється лише числівник один (форма мн. – одні). Числівнику властива тільки категорія відмінка. Парадигматична система власне кількісних числівників включає ряд часткових відмінкових парадигм. Студенти повинні вміти визначити історичні етапи формування системи числівника.

Попрацюйте зі словником:

числівник, категорія роду, категорія числа, відмінок, кількісні числівники, порядкові числівники.

Література

1. Арполенко Г. П. Числівник української мови / Г. П. Арполенко, К. Г. Городенська, Г. Х. Щербатюк. – К.: Наук. думка, 1980. – 244 с.
2. Городенська К. Г. Числівник / К. Г. Городенська // «Українська мова». Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк. – К.: «Укр. енцикл.», 2000. – С. 727–728.
3. Історія української мови. Морфологія. – К.: Наук. думка, 1978. – 539 с.
4. Лукінова Т. Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний аспект) / Т. Б. Лукінова. – К.: Наук. думка, 2000. – 370 с.
5. Супрун А. Е. Славянские числительные: Становление числительного как особой части речи / А. Е. Супрун. – Мн.: БГУ, 1969. – 232 с.

Форми звітності

Подання конспекту з теми в робочому зошиті; співбесіда; виконання вправ.

5. Займенники в системі частин мови

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Статус займенника в українській мові.
2. Походження займенників.

Методичні рекомендації

З-поміж слів, які нерідко кваліфікують як окрему частину мови, але які перебувають поза п'ятіркою чітко виділених частин мови, що стосується предметності (іменник), процесуальності (дієслово), ознаки предмета (прикметник), квантитативності (числівник), ознаки ознаки (прислівник), певною мірою специфічністю вирізняється займенник, оскільки він розглядається як внутрішній «складник» інших частиномовних класів. Морфологічно займенник дублює іменник, прикметник, числівник або прислівник, характеризуючись наявністю граматичних категорій відмінка, числа і роду (займенники прикметникового й іменникового походження), наявністю тільки категорії відмінка (займенники числівникового походження) і морфологічною незмінністю (займенники прислівникового походження). Студенти повинні ознайомитися з різними точками зору науковців щодо статусу займенника в морфології. Звернути особливу увагу на визначення займенника І. Р. Вихованцем.

Попрацюйте зі словником:

займенник, предметність, процесуальність, квантитативність, займенникове слово.

Література

1. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004. – С. 184–214.
2. *Гадалина М. А.* История форм личных и возвратных местоимений в славянских языках / М. А. Гадалина. – М.: Наука, 1963. – 147 с.
3. *Жовтобрюх М. А.* Займенник у системі частин мови / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. – 1994. – № 6. – С. 18–22.
4. *Загнітко А.* Теоретична граматики української мови. Морфологія / А. Загнітко. – Донецьк, 1996. – С. 110–200.
5. *Кубрякова Е. С.* Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1978. – С. 99–100.
6. *Ожоган В. М.* Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мови / В. М. Ожоган. – К.: Наук. думка, 1997. – 231 с.
7. *Сучасна українська літературна мова: Морфологія* / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 265–295.

Форми звітності

Подання конспекту з теми в робочому зошиті; написання тестових завдань; співбесіда.

Підготовка до модульної контрольної роботи

МОДУЛЬ 2. Прислівник

1. Прислівник як периферійна частина мови

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Основні ознаки прислівника як частини мови.
2. Похідний характер прислівників.

Методичні рекомендації

У граматиці української мови прислівник в основному розглядають як окрему повнозначну частину мови, що виражає якісну або кількісну ознаку дії чи стану, ознаку ознаки (М. Жовтобрюх, Б. Кулик, Л. Коломієць, А. Майборода тощо). Цей традиційний підхід до витлумачення статусу прислівника в українському мовознавстві наприкінці 80-х років ХХ ст. зазнав істотної корекції, суть якої полягає у віднесенні його до найпериферійнішого класу слів у чотирикомпонентному наборі повнозначних частин мови – щодо іменника й дієслова як центру частин мови та прикметника як їхньої периферії (див. праці І.Р. Вихованця). Під час розгляду теми студент повинен вмотивувати периферійність прислівника за сукупністю тих різномірних ознак, за якими вирізняють повнозначні частини мови – його семантикою, формально-синтаксичною позицією в структурі речення та морфологічними

особливостями. За цією позицією, на противагу іменнику, дієслову та прикметнику, прислівник не має свого специфічного лексичного значення. Він вживається для вираження ознаки іншої ознаки – динамічної дієслівної та статичної прикметникової. Прислівникова ознака має синтаксичний зміст, тому що вона відображає відношення двох ознакових слів: дієслова і прислівника та прикметника і прислівника.

Попрацюйте зі словником:

прислівник, дієслово, іменник.

Література

1. *Вихованець І. Р.* Граматика української мови: Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – С. 41–42.
2. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004. – С. 298–300.
3. *Вихованець І. Р.* Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 17, 153–156, 185.
4. *Жовтобрюх М. А.* Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К.: Вища шк., 1972. – Ч.1. – С. 307–309.
5. *Сучасна українська літературна мова. Морфологія* / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 430–435.

Форми звітності

Подання конспекту з теми в робочому зошиті; написання тестових завдань.

2. Семантико-синтаксичні розряди прислівників

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Означальні прислівники.
2. Обставинні прислівники.
3. Модальні прислівники.

Методичні рекомендації

При вивченні цієї теми слід пам'ятати, що за значенням усі прислівники поділяються на такі розряди: означальні, обставинні, предикативні, модальні. Означальні прислівники – це семантично диференційований розряд, який об'єднує у своєму складі кілька часткових під розрядів, а саме: якісно-означальні, кількісно-означальні та прислівники способу дії. Залежно від конкретного характеру позначуваних обставин у межах обставинних прислівників виділяють прислівники місця, часу, причини, мети. Предикативні прислівники (інші терміни – присудкові слова, слова категорії стану) означають стан не як процес і в реченні вживаються у функції головного члена односкладного безособового речення (безлюдно, видно, корисно, необхідно). Модальні прислівники не пов'язуються граматично й семантично з якимось із членів речення, а служать для виявлення того, як мовець ставиться до змісту

висловлюваного (напевне, звичайно, можливо, очевидно).

Попрацюйте зі словником:

предикативи, модальні слова.

Література

1. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004. – С. 302–308.

2. *Українська мова: Довід.* / За ред. А. О. Свашенко. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2006. – С. 203–206.

3. *Сучасна українська літературна мова: Морфологія* / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 435–443.

4. *Чапля І. К.* Прислівники в українській мові / І. К. Чапля. – Х.: Вид-во ХДУ, 1960. – С. 99–120.

5. *Ющук І. П.* Українська мова: Підруч. / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2006. – С. 405–409.

Форми звітності

Подання конспекту з теми в робочому зошиті; співбесіда.

3. Перехід інших частин мови в прислівник (адвербіалізація)

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Види адвербіалізації (відіменникова, відприкметникова, відчислівникова та віддієслівна).

2. Синтаксична і морфологічна адвербіалізація.

Методичні рекомендації

Студент повинен розрізняти два ступені адвербіалізації: 1) початкову, неповну, або синтаксичну, коли вихідна одиниця набуває лише синтаксичної функції прислівника, не змінюючи морфологічної належності до відповідної частини мови; 2) завершену, повну, або морфологічну, адвербіалізацію, коли вихідна частина мови набуває морфологічної властивості прислівника – незмінності, втрачає морфологічні категорії тощо. Для морфологічної адвербіалізації характерна істотна перебудова вихідного слова, зокрема перетворення іменникового закінчення на прислівниковий суфікс, а прийменника на прислівниковий префікс і злиття його із застиглою іменниковою формою (наприклад, *назом, навесні, уперед*). Морфологічне завершення перетворення слів веде до їхньої синтаксичної автономності і звуження синтаксичної сполучуваності. Сутність процесу морфологічної адвербіалізації полягає у виході певної форми із системи словозміни вихідної частини мови, втраті її граматичних ознак і набутті незмінності прислівника, а також нерідко у виникненні нового лексичного значення.

Попрацюйте зі словником:

адвербіалізація, транспозиція, повна / неповна адвербіалізація.

Література

1. *Болюх О. В.* Морфолого-синтаксичні особливості прислівників / О. В. Болюх // *Мовознавство*. – 1994. – № 6. – С. 34–39.
2. *Вихованець І. Р.* Адвербіалізація / І. Р. Вихованець // «Українська мова». Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк. – К.: «Укр. енцикл.», 2000. – С. 11.
3. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004. – С. 313–320.
4. *Розумик Т.* До проблеми дериватологічної систематизації прислівника / Т. Розумик // *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. – Ужгород, 2001. – Вип. 4. – С. 454–456.
5. *Сучасна українська літературна мова. Морфологія* / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 469–472.

Форми звітності

Подання конспекту з теми в робочому зошиті; співбесіда.

Підготовка до модульної контрольної роботи

МОДУЛЬ 3. Дієслово, його граматичні категорії та форми

1. Формування системи дієслівних часів в українській мові

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Категорія часу в давньоруській мові.
2. Формування дієслівних часів в українській мові.

Методичні рекомендації

Категорія часу є однією з центральних власне дієслівних граматичних категорій, яка разом з іншою центральною категорією способу передає основну синтаксичну категорію речення – предикативність. Категорія часу належить до словозмінних, бо об'єднує форми, що виражають тотожне лексичне значення і розрізняються тільки семантикою цієї категорії. Вони мають свої морфологічні показники – закінчення особової парадигми. Час виражається в особових формах, які вказують на момент дії – до, після (минулий час, давноминулий час, майбутній час) і в момент мовлення (теперішній час). У давньоруській мові форми минулого часу були прості (аорист, імперфект) і складені (перфект, плюсквамперфект). За час функціонування давньоруської мови відбулося виникнення єдиної форми минулого часу на основі перфекта. Студент повинен вміти дати визначення поняттям аорист, імперфект, перфект, плюсквамперфект, супін. Розглянути зв'язок категорії часу з іншими дієслівними категоріями (категорії особи, способу).

Попрацюйте зі словником:

категорія часу, аорист, імперфект, перфект, плюсквамперфект, супін.

Література

1. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004. – С. 250–263.
2. *Городенська К. Г.* Онтологічні параметри граматичних категорій способу та часу / К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 39–42.
3. *Горпинич В. О.* Морфологія української мови / В. О. Горпинич. – К., 2004. – С. 197–206.
4. *Русанівський В. М.* Дієслово / В. М. Русанівський // Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови: Морфологія. – К.: Либідь, 1993. – С. 157–242.
5. *Русанівський В. М.* Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К., 1971. – С. 124–195.
6. *Самійленко С. П.* Нариси з української морфології української мови / С. П. Самійленко. – Ч. 2. – К., 1964. – С. 94–108.
7. *Сучасна українська літературна мова: Морфологія* / За ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С.366–384.

Форми звітності

Подання конспекту з теми в робочому зошиті; написання тестових завдань.

2. Дієвідмінювання дієслів

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Особові дієслова української мови.
2. Парадигма дієслова української мови.
3. Дієслова пасивного й активного стану.

Методичні рекомендації

Під час розгляду теми студент має звернути увагу на те, що всі дієслівні форми поділяються на дієвідмінювані та не дієвідмінювані. До дієвідмінюваних належать особові та родові форми (власне дієслово), до не дієвідмінюваних форм належать інфінітив, дієприкметник, дієприслівник, форми на -но, -то. Із категоріями способу та часу пов'язана словозмінна категорія особи, яка позначає зв'язок процесуальної ознаки з її носієм у дієслівних формах теперішнього й майбутнього часів дійсного та наказового способів і виражає це значення на основі розмежування трьох граматичних форм: 1-ї, 2-ї, 3-ї особи однини і множини. Слід пам'ятати, що синтаксичними показниками цієї категорії виступають особові займенники. Студенти мають чітко окреслити коло дієслів, які мають неповну парадигму дієвідмінювання. Треба звернути увагу на безособові дієслова, окресливши їхні семантичні групи. Категорія

стану виражає відношення дії до суб'єкта і об'єкта. Ця категорія ґрунтується на протиставленні корелятивно взаємопов'язаних дієслівних форм активного й пасивного стану, що мають морфологічне вираження, але виявляють своє категоріальне призначення в синтаксичних конструкціях.

Попрацюйте зі словником:

категорія особи, дієслівна парадигматика, інфінітив, дієприкметник, дієприслівник, форми на -но, -то.

Література

1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004. – С. 272–273.

2. Українська мова: Довід. / За ред. А. О. Свашенко. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2006. – С. 178–182.

3. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова / М. Г. Зубков. – Х.: СПД ФО Співак Т.К., 2006. – С. 243–249.

4. Мелашенко Ю. Б. Предикативні форми на -но, -то у лінгвістичній термінології / Ю. Б. Мелашенко // Укр. термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. 4. – С. 261–264.

5. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 356–400.

6. Ющук І. П. Українська мова: Підруч. / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2006. – С. 279–296.

Форми звітності

Подання конспекту з теми в робочому зошиті; співбесіда.

3. Валентність дієслова як міжрівнева категорія

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Категорія валентності серед дієслівних категорій.
2. Активна і пасивна валентність.
3. Валентність дієслова як категорія міжрівнева.

Методичні рекомендації

Категорію валентності серед дієслівних категорій виокремлено порівняно недавно (див. праці І. Вихованця, А. Загнітка). Її виокремлення зумовлене семантичною здатністю дієслівних лексем поєднуватися з певною кількістю залежних іменникових компонентів, що мають відповідну семантичну якість. Це означає, що поєднання семантично опорного дієслова і семантично залежних компонентів відбувається на основі їхньої семантичної сумісності, тобто валентність є семантично передбачуваною сполучуваністю слів. Слід зауважити, що поняття валентності Л. Теньєр, з ім'ям якого пов'язують появу цього поняття в лінгвістиці, обґрунтував на основі вивчення синтаксичних

потенцій дієслова. Він визначив валентність як властивість дієслова керувати різною кількістю зв'язків. Валентнісний потенціал дієслів французької мови обмежив трьома зв'язками: із суб'єктом, прямим об'єктом, об'єктом у давальному відмінку. Студенти мають розглянути активну і пасивну валентність, звернути увагу на міжрівневий, семантико-синтаксичний характер цієї категорії.

Попрацюйте зі словником:

валентність, активна валентність, пасивна валентність.

Література

1. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004. – С. 269–272.
2. *Загнітко А. П.* Дієслівні категорії в синтагматиці і прагматиці / А.П. Загнітко. – К.: НМК ВО, 1990. – С. 102–104.
3. *Теньєр Л.* Основы структурного синтаксиса / Л. Теньєр. – М.: Прогресс, 1988. – С. 251–252.

Форми звітності

Подання конспекту з теми в робочому зошиті; написання тестових завдань.

Підготовка до модульної контрольної роботи

**МОДУЛЬ 4. Службові частини мови.
Словотвір і словотворення. Морфеміка**

1. Типи службових слів

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Класифікації службових слів в українській мові.
2. Основні підходи до визначення статусу службових частин мови.

Методичні рекомендації

У системі частин мови традиційно виділяють клас повнозначних, або самостійних, і клас неповнозначних частин мови, або службових слів (див. праці І. Білодіда, А. Грищенко, М. Плюща тощо). У різних класифікаціях службових слів донедавна переважало старе розуміння їх як незмінних слів, що об'єднуються в підкласи за певною граматичною ознакою. Здебільшого виокремлюють такі службові частини мови, як прийменник, сполучник і частки. При цьому науковці зазначали, що неповнозначні частини мови, або службові, позбавлені номінативної функції, пов'язаної з називанням явищ, предметів, дій, ознак позамовної дійсності; граматичних категорій,

представлених у системі повнозначних частин мови; здатності виступати членами речення. Ці службові частини мови розташовували в одній площині з повнозначними частинами мови, що й спонукало сучасних дослідників граматики української мови переглянути концепцію службових слів як незмінних слів. На основі застосування різнорідних критеріїв класифікації І. Вихованець установив морфемний характер прийменників, сполучників і часток. Зваживши на суто синтаксичне призначення цих одиниць мови – переводити одні частини мови в інші або модифікувати чи поєднувати речення в межах складних синтаксичних конструкцій – він витлумачив їх як аналітичні синтаксичні морфеми. Саме те, що службові слова, подібно до синтетичних релятивних морфем морфологічного слова, виражають семантику відношень, але між різними синтаксичними одиницями, дає підстави кваліфікувати їх як аналітичні слова-морфеми. Слова-морфеми мають різне функціональне навантаження в семантико-граматичній сфері мови. Прийменники найчастіше пов'язані із синтетичними релятивними морфемами, передусім з відмінковими закінченнями. Функціональне призначення сполучників як окремого типу слів-морфем полягає у вираженні синтаксичних зв'язків та різних типів семантико-синтаксичних відношень переважно в межах складного речення. Частки – це своєрідний тип слів-морфем, що передає семантику відношень. Якщо прийменники, сполучники є засобами вираження відношень між явищами дійсності, то частки виражають ставлення мовця до того, що висловлено. Студенти повинні окремо розглянути основні підходи до визначення статусу прийменників, сполучників, часток у сучасному мовознавстві.

Попрацюйте зі словником:

слова-морфеми, прийменник, сполучник, частка, зв'язка, повнозначні (самостійні) / неповнозначні (службові) частини мови.

Література

1. *Вихованець І. Р.* Службові слова / І.Р. Вихованець // «Українська мова». Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк. – К.: «Укр. енцикл.», 2000. – С. 579–580.
2. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004. – С. 328–368.
3. *Горпинич В. О.* Українська морфологія / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ: ДДУ, 2000. – С. 21–22.
4. *Колодяжний А. С.* Прийменник: Матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови / А. С. Колодяжний. – Х.: Вид-во Харк. ун-ту, 1960. – 165 с.
5. *Курилович Е.* Очерки по лингвистике / Е. Курилович. – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – С. 66–67.
6. *Кучеренко І. К.* Лексичне значення прийменника / І. К. Кучеренко // Мовознавство. – 1973. – № 3. – С. 12–23.

7. Мельничук О. С. Історичний розвиток функцій і складу прийменників в українській мові / О. С. Мельничук // Слов'янське мовознавство. – 1961. – Вип. 3. – С. 124–194.

8. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К.: Вища шк., 2000. – С. 199–200.

9. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1997. – С. 318–319.

10. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 474–525.

11. Ющук І. П. Українська мова: Підруч. / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2006. – С. 293–299, 419–437.

Форми звітності

Подання конспекту з теми в робочому зошиті; співбесіда.

2. Основні підходи до визначення статусу прийменника

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Поняття «службове слово» в науковій літературі.
2. Концепція морфемної природи прийменника.

Методичні рекомендації

Службові слова – слова, що виражають різні семантико-синтаксичні відношення між словами, реченнями і частинами речень, а також різні відтінки суб'єктивної модальності. Термін «службові слова», або «службові частини мови», характерний для вітчизняної граматичної традиції. В історії мовознавства ці одиниці називалися «формальні слова» (О. Потебня), «часткові слова» (П. Фортунатов) та ін. Окремі мовознавці зараховували до службових слів також займенники, числівники, займенникові прислівники, допоміжні дієслова. Деякі українські мовознавці кваліфікують службові слова (прийменники, сполучники, частки, зв'язки) як аналітичні синтаксичні морфеми. Службові слова не мають номінативної функції, вони протиставляються повнозначним словам як суто граматичні одиниці. Службові слова позбавлені тієї семантичної (лексичної) спільності, на ґрунті якої повнозначні слова об'єднуються у найвищі морфологічні класи – частини мови. Спільність службових слів виявляється в їхньому граматичному призначенні, що функціонально наближає ці одиниці до словозмінних морфем. Розглядаючи систему службових частин мови, слід враховувати, що за синтаксичною спеціалізацією службові слова в українській мові здебільшого поділяють на три розряди: прийменники, сполучники і частки. Прийменники разом з відмінковими закінченнями іменників переважно оформлюють обставинні члени речення і вказують на єднальні, протиставні, розділові, часові, причинові, допустові та ін. відношення, а частки виражають змістові й модально-

експресивні відтінки речень і слів. Студенти мають знати, що у визначенні статусу прийменника в сучасному мовознавстві сформувалося три основних підходи. Перший, традиційний, є найбільш поширеним. Він кваліфікує прийменник як службове слово, що є засобом вираження граматичного зв'язку, ставлячи його в один ряд з повнозначними частинами мови, які виокремлюються за набором різномірних ознак (Л. Булаховській, О. Мельничук, А. Колодяжний, І. Білодід, П. Шуба тощо). Другий підхід розглядає прийменник як самостійне слово. Надання йому статусу самостійного слова означає виділення в нього не тільки граматичного, а й лексичного значення, оскільки саме слову властива єдність граматичного і лексичного значень. За такого підходу лексичне значення прийменника ідентифікується з лексичним значенням повнозначних слів. Прибічником цієї концепції в українському мовознавстві є І. Кучеренко, який вважає прийменники прислівниками узагальненого значення. Третій підхід визначає прийменник як особливу морфему. Концепцію морфемної природи прийменника теоретично обґрунтував Є. Курилович, поглибив, розбудував і послідовно застосував на матеріалі прийменникової системи сучасної української літературної мови І. Вихованець. Використавши праці І. Вихованця, студенти мають пояснити концепцію морфемної природи прийменника.

Попрацюйте зі словником:

лексичне значення, граматичне значення, прийменник, морфема.

Література

1. *Вихованець І. Р.* Прийменник / І. Р. Вихованець // «Українська мова». Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк. – К.: «Укр. енцикл.», 2000. – С. 486–487.
2. *Вихованець І. Р.* Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 16–24, 51–52.
3. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004. – С. 329–330.
4. *Вихованець І. Р.* Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 23–26.
5. *Горпинич В. О.* Українська морфологія / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ: ДДУ, 2000. – С. 21–22.
6. *Колодяжний А. С.* Прийменник: Матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови / А. С. Колодяжний. – Х.: Вид-во Харк. ун-ту, 1960. – 165 с.
7. *Курилович Е.* Очерки по лингвистике / Е. Курилович. – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – С. 66–67.
8. *Мельничук О. С.* Історичний розвиток функцій і складу прийменників в українській мові / О. С. Мельничук // Слов'янське мовознавство. – 1961. – Вип. 3. – С. 124–194.

Співбесіда.

3. Первинні і вторинні сполучники

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Поняття похідні / непохідні сполучники.
2. Граматичні функції сполучників.

Методичні рекомендації

Сполучники є класом службових слів, які вживаються для вираження логіко-граматичних зв'язків між однорідними членами (словами, словосполученнями) і частинами складного речення. Характерною ознакою сполучників як частини мови є їхня автономність, незалежність від кожного з окремо взятих компонентів, між якими встановлюється зв'язок. Виступаючи в незмінній формі для зв'язку слів і частин складного речення, сполучники втратили самостійно виражене лексичне значення й не виступають членами речення. Студенти мають знати, що за походженням сполучники неоднорідні й поділяються на первинні та вторинні. Первинні (непохідні) становлять собою первісні основи, структурно неподільні, складаються переважно з однієї фонети або одного складу: *і (й), та, а, чи, бо*. Вторинні (похідні) сполучники пізнішого утворення, їх зв'язок із повнозначними словами очевидний, прозорий: *якби, нібито, правда, раз, якщо*. Вторинні сполучники утворюються шляхом кон'юнкціоналізації (*ледве, тільки, коли, хоч*) та лексико-синтаксичним способом словотворення: *якщо, проте, затим*. За характером синтаксичних зв'язків між словами чи частинами складного речення розрізняють сполучники сурядності та підрядності. Студенти повинні розрізняти сурядні і підрядні сполучники, вказуючи на їх різне функціональне навантаження. Розглядаючи підрядні сполучники, треба вміти чітко виділяти у структурі речення сполучники і сполучні слова.

Попрацюйте зі словником:

кон'юнкціоналізація, лексико-синтаксичний спосіб словотворення, сполучник, підрядні / сурядні сполучники, сполучне слово.

Література

1. Богдан М. П. Сполучники і сполучні слова як засоби зв'язку частин складнопідрядного речення / М. П. Богдан // Укр. мова і літ-ра в шк. – 1979. – № 1. – С. 69–75.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Пульсари, 2004. – С. 346–352.
3. Герман К. Ф. Критерії розрізнення омонімічних сполучників і сполучних слів / К. Ф. Герман // Укр. мова і літ-ра в шк. – 1970. – № 5. – С. 54–57.

4. *Сучасна українська літературна мова: Морфологія* / За ред. О. В. Болюх, І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 514–524.

5. *Сучасна українська мова* / За ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1997. – С. 200–210.

6. *Ющук І. П.* Українська мова: Підруч. / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2006. – С. 426–432.

Форми звітності

Подання конспекту з теми в робочому зошиті; співбеседа.

4. Семантико-словотвірні відношення між твірними та похідними словами

При вивченні теми слід звернути увагу на такі питання.

1. Поняття «мотивованості» в науковій літературі.
2. Поняття множинності словотвірної структури.
3. Поняття словотвірної моделі.

Методичні рекомендації

Мотивованість мовного знака – певна закономірність, не випадковість відношення (зв'язку) між позначуваною і позначальною сторонами знака, між змістом і формою мовної одиниці, між поняттям і його назвою. Усякий мовний знак так чи інакше мотивується іншим – семантично, структурно, асоціативно тощо. Проте студенти мають розуміти, що в словотворі необхідно суворо розмежовувати мотивованість семантичну (виведення одного значення з іншого) і формальну (мотивованість семантична, виражена формальними показниками). Визначаючи словотвірну мотивацію, мовознавці підкреслюють дві основні ознаки: зумовленість значення одного слова значенням другого спільнокореневого, а також двобічний, формально-семантичний характер словотвірної мотивованості. В українському мовознавстві словотвірна мотивованість тлумачиться як здатність слова виявляти внутрішню формально-сміслову організацію на основі його двоєдиної (основної та формальної) співвіднесеності, що відображає наявні в мові способ і засіб передавання словесної інформації.

Таке розуміння мотивованості – похідності зумовлює й відповідне бачення словотворчого форманта, його суті. У теорії словотвору словотворчі форманти є подвійними одиницями, що мають план змісту і план вираження. Словотворчий формант – це найменший у формальному й семантичному плані словотворчий засіб (засоби) із кількості тих засобів, якими мотивовані слова відрізняються від мотивуючих. Зміст інших понять у словотворі (словотвірний тип, словотвірна модель, категорія, парадигма, ланцюг, гніздо, значення тощо) зумовлюється змістом понять мотивованість – похідність та формант. У разі широкого трактування похідності – мотивованості та форманта згадані поняття втрачають сенс у словотворі. Ідучи за виробленою традицією, словотвірну

модель треба розуміти як структурну схему похідних назв із зазначенням форманта й категорійної характеристики твірної основи. Розглядаючи питання множинності словотвірної структури, студенти мають знати, що у процесі дослідження семантико-словотвірної структури слів певні труднощі становить явище множинності мотивації словотвірної структури слова (здатність похідних основ мати рівноправні структурні й семантичні зв'язки з двома й більшою кількістю твірних основ), оскільки можливість установити неодноразові семантико-словотвірні відношення з кількома твірними може спричинити (і спричиняє) формування різного членування слова. Питання множинності словотвірної мотивації похідних одиниць були предметом дослідження як українських (див. праці З. Каспришин, В. Топіхи), так і зарубіжних мовознавців. Звертаємо увагу на термінологічну неусталеність, яку засвідчують такі терміни, як «омонімія словотвірної форми слова», «множинність мотивації», «множинність словотвірної структури слова», «словотвірна омонімія» тощо. Множинність словотвірної структури треба розуміти як лінгвістичне явище в межах одного похідного слова, мотивованого кількома словами; відповідно похідне слово поєднує певну кількість словотвірних структур. Студенти мають вміти розглядати опрацьований теоретичний матеріал на прикладах.

Попрацюйте зі словником:

твірна / похідне слово, мотивація, мотивованість, словотвірна мотивованість, словотворчий формант, словотвірний тип, словотвірна модель, множинність словотвірної структури.

Література

1. *Горпинич В. О.* Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія: Навч. посіб. / В. О. Горпинич. – К.: Вища шк., 1999. – 207 с.
2. *Каспришин З. Е.* Множественность словообразовательной мотивации в современном украинском языке: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / З. Е. Каспришин. – К., 1989. – 17 с.
3. *Кияк Т. Р.* Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) / Т. Р. Кияк. – Львов: Вища шк. при ЛГУ, 1988. – 164 с.
4. *Ковалик І. І.* Вчення про словотвір: словотвірна характеристика слова / І. І. Ковалик. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1961. – Вип. 2. – 83 с.
5. *Нелюба А. М.* Способи словотвірної номінації (проблема відмежування) / А. М. Нелюба // Гуманітар. вісник Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди. Спец. вип. Філологія. – П.-Хмельницький, 2003. – С. 53–57.
6. *Соболева П. А.* Словообразовательная полисемия и омонимия / П. А. Соболева. – М.: Наука, 1980. – 294 с.
7. *Тихонов А. Н.* Множественность словообразовательной структуры слова в русском языке / А. Н. Тихонов // Русский язык в школе. – 1970. – № 4. – С. 79–89.

8. *Топіха В. А.* Множинність словотвірної мотивації дієслів у сучасній українській мові: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ін-т укр. мови НАН України / В. А. Топіха. – К., 1998. – 18 с.

9. *Янценецкая М. Н.* Семантические вопросы словообразования / М. Н. Янценецкая. – Томск: Изд-во ТГУ, 1979. – 242 с.

Форми звітності

Подання конспекту з теми в робочому зошиті; написання тестових завдань; співбесіда.

Підготовка до модульної контрольної роботи

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Теми для обговорення на заняттях

1 МОДУЛЬ ІМЕННІ ЧАСТИНИ МОВИ

1. Класифікація частин мови

- 1.1. Обґрунтувати поняття граматичного значення. Сформулювати поняття граматичної форми.
- 1.2. Дати визначення граматичної категорії.
- 1.3. Розкрити суть наявних у сучасній лінгвістичній теорії підходів до класифікації частин мови.
- 1.4. Охарактеризувати критерії виділення частин мови в сучасній українській літературній мові.

2. Іменник як повнозначна частина мови

- 2.1. Сформулювати поняття лексико-граматичних і граматичних категорій іменника.
- 2.2. Обґрунтувати, на базі яких давніх відмін сформувалися сучасні відміни іменників.
- 2.3. Пояснити поділ іменників 2 відміни з кінцевим -р на групи.
- 2.4. З'ясувати, які іменники стоять поза відмінами.

3. Система відмінків іменників сучасної української мови

- 3.1. Охарактеризувати значення відмінків.
- 3.2. Пояснити статус вокатива у системі відмінків іменників української мови.
- 3.3. Сформулювати поняття невідмінюваних іменників.
- 3.4. З'ясувати особливості відмінювання іменників прикметникової форми.
- 3.5. Категорія числа іменників.

4. Прикметник як повнозначна частина мови

- 4.1. Проаналізувати явище взаємопереходів прикметників з однієї лексико-граматичної групи до іншої.
- 4.2. Обґрунтувати наявність повних і коротких, стягнених і нестягнених форм прикметників.
- 4.3. Пояснити способи і засоби творення ступенів порівняння якісних прикметників.

5. Числівник як повнозначна частина мови

- 5.1. З'ясувати питання про поділ кількісних числівників на групи.
- 5.2. Прокоментувати проблему частиномовного статусу порядкових числівників.

5.3. З'ясувати принцип системи відмінювання українських числівників.

6. Займенник як частина мови

6.1. Вказати місце займенника у класифікації частин мови.

6.2. Обґрунтувати лінгвістичний статус займенника.

6.3. Розкрити особливості відмінювання займенників.

6.4. Розкрити суть явища прономіналізації.

2 МОДУЛЬ ПРИСЛІВНИК

12. Основні ознаки прислівника як частини мови

12.1. Морфологічні ознаки прислівника

12.2. Розкрити проблему класифікації прислівників за значенням.

12.3. Установити морфологічні типи прислівників.

13. Походження прислівників

13.1. Особливості творення прислівників.

13.2. Сформулювати, у чому полягає різниця між прислівниками і прислівниковими сполученнями.

13.3. Розкрити суть адвербіалізації.

3 МОДУЛЬ ДІЄСЛОВО, ЙОГО ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ТА ФОРМИ

7. Дієслівні форми, категорія перехідності / неперехідності

7.1. Довести наявність розгалуженої системи дієслівних форм.

7.2. Прокоментувати семантико-синтаксичний характер категорії перехідності/неперехідності дієслів.

7.3. Установити, у чому зв'язок категорії перехідності / неперехідності з категорією стану дієслова.

8. Категорія часу і способу дієслова

8.1. Особливості утворення часових форм.

8.2. З'ясувати, як пов'язана категорія часу з категоріями виду і способу.

8.3. Розкрити модальну суть категорії способу дієслова.

8.4. З'ясувати, у чому полягає і чому існує різниця між особовими та родовими формами дієслів.

9. Дієвідмінювання дієслів

9.1. Пояснити особливості поділу дієслів на дієвідміни (за основою інфінітива та основою теперішнього часу).

9.2. Розкрити сутність атематичних дієслів.

9.3. З'ясувати семантичні і граматичні особливості безособових дієслів.

10. Дієприкметник як форма дієслова

- 10.1. Прокоментувати, як розмежовуються дієприкметники та прикметники зі спільними коренями.
- 10.2. Розкрити питання структурно-граматичних груп дієприкметників.
- 10.3. Прокоментувати творення форм активних і пасивних дієприкметників.

11. Дієприслівник як форма дієслова

- 11.1. Ознаки дієприслівника як форми дієслова.
- 11.2. Особливості творення дієприслівників.
- 11.3. Розкрити суть поняття адвербіалізації дієприслівників.

4 МОДУЛЬ СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ. СЛОВТВІР І СЛОВТВОРЕННЯ. МОРФЕМІКА

14. Прийменник: походження, правопис

- 14.1. Визначення статусу прийменника в морфології.
- 14.2. Прокоментувати шляхи і способи розмежування вторинних (похідних) прийменників і омонімічних слів інших частин мови.
- 14.3. Розкрити суть семантичної структури прийменникових конструкцій.

15. Особливості вживання прийменникових структур в українській мові (проблеми перекладу)

- 15.1. Довести проблему синоніміки прийменників у тексті.
- 15.2. Уживання конструкцій з прийменником *по*.
- 15.3. Уживання конструкцій з прийменниками *при, у-в, з-із-зі-зо*.

16. Сполучник: походження, класифікація

- 16.1. Походження сполучників.
- 16.2. З'ясувати відмінності між сполучниками і сполучними словами.
- 16.3. Основні значення сполучників.

17. Функціонування сполучників

- 17.1. Проаналізувати семантико-синтаксичну функцію сполучників сурядності та підрядності.
- 17.2. Прокоментувати шляхи і способи розмежування омонімічних сполучників і часток.
- 17.3. Пояснити особливості уживання конструкцій з варіантами сполучника *і-й*.

18. Значення і склад часток

- 18.1. Класифікація часток за значенням і вживанням.
- 18.2. Особливості при словесних і фразових часток.
- 18.3. У чому полягає різниця між словотвірними та формотвірними частками?

19. Написання часток

- 19.1. Які частки пишуться разом зі словами?
- 19.2. Які частки пишуться окремо зі словами?
- 19.3. Які частки пишуться через дефіс зі словами?
- 19.4. Поясніть основні правила вживання заперечної частки *не* зі словами.

20. Функціонування часток

- 20.1. Чим відрізняється заперечна частка *не* від префікса?
- 20.2. Установіть смислову функцію часток у мові.
- 20.3. Яка основна функція фразових часток?

21. Вигук як особлива частина мови

- 21.1. У чому специфіка вигуків порівняно з іншими частинами мови?
- 21.2. Чому застигли форми спілкування зараховують до вигуків?
- 21.3. Коли вигуки пишуться через дефіс?
- 21.4. Якого значення набувають вигуки, виступаючи членами речення?

22. Словотвір і словотворення

- 22.1. Розмежувати два терміни: «словотвір» і «словотворення».
- 22.2. Сформулювати поняття словотвірна система, словотвірна модель, словотвірний тип, словотвірний ланцюг.
- 22.3. Розкрити поняття «мотивованість», «похідність», «словотворчий формант».

23. Способи словотворення

- 23.1. Назвати і прокоментувати морфологічні та неморфологічні способи словотворення.
- 23.2. Пояснити суть понять: «суфіксальний спосіб творення», «префіксальний спосіб творення», «конфіксальний спосіб творення», «юкстапозиція», «універбація», «лексико-семантичний спосіб творення», «морфолого-синтаксичний спосіб творення», «лексико-синтаксичний спосіб творення».
- 23.3. Особливості установлення похідності.

24. Морфеміка

- 24.1. Морфеміка як розділ науки про мову.
- 24.2. Морфема як мінімальна значуща одиниця мови.
- 24.3. Морфема у співвідношенні з іншими одиницями.

25. Морф і морфема

- 25.1. Тотожність морфеми: аломорфи і варіанти морфем.
- 25.2. Класифікація морфем української мови.
- 25.3. Співвідношення морфем: полісемія, омонімія, синонімія, антонімія морфем.

26. Морфемний аналіз

- 26.1. Валентність морфем. Морфемна структура слова.
- 26.2. Основа слова, її характеристика. Подільність основ.
- 26.3. Морфонологічні явища.

27. Історичні зміни у морфемній структурі слова

- 27.1. Явище спрощення.
- 27.2. Явище перерозкладу.
- 27.3. Явище ускладнення.
- 27.4. Явище декореляції.

2. Вправи

1. Назвіть способи і засоби вираження граматичних значень слова, охарактеризуйте їх у кожному конкретному випадку: побудував – побудував би, зими¹ – зи²/ми, долоні – на долоні, ломити – зламати, мудрий – мудріший, прилітати – прилетіти, склика¹/ти – скли²/кати, ми – нас, вдалий – більш вдалий, співає – хай співає, стелити – застелити.

2. Які граматичні категорії можна виявити в результаті аналізу таких пар слів?

Малювати – малюватися, думаю – думав – думатиму, поет – поети, виконуючий – виконаний, мій – мого – моєму, говорити – сказати, споруджуючи – спорудивши.

3. Відредагуйте речення, знайшовши порушення морфологічних норм сучасної української літературної мови. 1. По її очам видно всю біль, всю гіркоту розчарування. 2. Передайте ці два документа Старко Тарасу Анатолійовичу. 3. До акту перевірки можуть додаватися документи або їхні копії, які свідчать про факти порушень. 4. З тисячу дев'ятисот дев'яноста другого року частка США в іноземних інвестиціях в економіку України скоротилася з двадцять відсотків до шістнадцять цілих чотири десятих відсотку, частка Німеччини – з двадцять відсотків до шість цілих дві десятих відсотку. 5. Давайте поміркуємо над тим, чи має ввічливість національність. 6. Подивившись кінофільм «Чорна рада», мені стала зрозумілою суть однойменного роману П.Куліша. 7. Не повинні ігноруватися законні побоювання щодо можливих впливів на оточуюче нас середовище.

4. Випишіть нормативні сполуки: двоє відсотків; надати довідку Діброва Марині; Анатолію Сергійовичу; до заяви додаються слідуючі документи; збори відбудуться в 15 годин; Давайте розпочнемо наше засідання; їхати в метрі; бухгалтер нарахувала; п'ятдесятилітній ювілей; академіку Ілле Васильовичу; народився у тисячу дев'ятсот вісімдесят сьомому році; менш оптимальніший; на попереднім з'їзді; у тому місяці; Сербином Андрієм; Родом із села Муровані Кирилиці; свогого зобов'язання; нами запропоновано; кепкував над ним; план буде узгодженим; додати воду; піклуватися за нього; виголошуючий промову; добробут, зростаючий щороку; я хочу вибачитися; товариш по парті; дані по обліку; по їхньому будинку 4; битва при Жовтих Водах; при університеті працює дослідна станція; три автомобіля потребували ремонту; було розглянуто три перших варіанти.

5. Укажіть, до якої частини мови належать виділені слова в реченнях, визначте, яким способом вони утворені?

1. На подвір'я школи зайшов уже не як **сторонній**, а як господар. 2. Як тополя, стала в полі при **битій** дорозі. 3. Доповідь повинна бути не **яка-небудь**, а зразкова. 4. Людина він **нічого собі**. 5. **Один** комарик молодий розхвастався перед старим ... 6. Так згинули Редька молодший із братом та Сава Турчин, **останній** за те лиш, що побив вікна колись у Гавриша, тестя Підпарі. 7. Василькові самому **було нудно** сидіти в хаті, а надворі світило сонце і від легенького морозцю всі дерева аж іскрились. 8. Учитель не повинен **нудно** викладати матеріал. 9. **Важко** дихає земля, дощику просить. 10. **Коло** Гафійки сидів Олекса Бедзик, якого в селі звали Півтора Лиха. 11. Загін залишивя **просто** неба в полі під дошкульним вітром. 12. **Коли** і де просвіток я побачу? 13. Стало чути, **як** рівно дзвенить дрібна мошкара, стовпами встаючи над головами бійців. 14. **Зирк** – а вулицею йде батько.

6. Перекладіть словосполучення українською мовою: ввиду вышеизложенного, в зависимости от оснований, внедрение в производство, в случае необходимости, в соответствии с действующим законодательством, выписка из протокола, заведующий отделом, заместитель директора, из-за нехватки времени, который проживает по адресу, одобрить проект, по семейным обстоятельствам, по этому поводу.

7. Перекладіть текст українською мовою. Укажіть на особливості визначення граматичних форм у російській та українській мовах.

Тёмный еловый лес стоял, нахмурившись, по обоим берегам скованной льдом реки. Недавно пронесшийся ветер сорвал с деревьев белый покров инея, и они, черные, зловещие, клонились друг к другу в надвигающихся сумерках. Глубокое безмолвие царило вокруг. Весь этот край, лишенный признаков жизни, был так пустынен и холоден, что дух, витающий над ним, нельзя было назвать даже духом скорби. Смех, но смех страшнее скорби, слышался здесь –

смех безрадостный...

Это была глушь – дикая, оледеневшая до самого сердца Северная глушь...(Дж. Лондон)

8. Підкресліть правильні форми: кооператору Іванчукові, побачити мати, по полям, Максимові Кочергі, надіслати панові Панібудьласці, при Головатім Петрі, відзначити роботу Білоус Алли Олександрівни, виступ сестер Байків, Кузя Івана Петровича, оголосити подяку Ірині Петрівні Зозулі, запропонував викладач Заїка, дисертація аспірантки Косинки-Антонич, винахід Скибич-Стрілецького, творчість Драя-Хмари, виступ Милейко-Залузької, твори Карпенко-Карого, Старого Крима, побажання відділа, маленькому хлоп'яткові, Лауреат Державної премії України ім. Т.Г.Шевченко, Бондарь Іван, Ковалівим Олегом, Олексієві Живаго, Сергія Бонча-Бруневича, Півторадні Семеном, Антін Хмара.

9. Знайдіть і выпишіть нормативні форми прикметників: на чистім, зворотньої адреси, заможньому громадянину, кутній зуб, дружнього класу, дружньої поради, поздовжній профіль траси, п'ятикутній замок, самотній острів, кругосвітної подорожі, природнього відбору, білолицого хлопця, народнофольклорна практика, моднього одягу, іногороднього студента, будного дня, автодорожній університет, на старім обладнанні, винахідлива капітан, чотири великі контейнера, у минулому році, величезні каміння, Андрійового капелюха, китайські товари, шкірна промисловість, шкірне захворювання, цегельний мур, цегельний завод, особова думка, вірна відповідь, житний хліб, спідний одяг, суботній день.

10. Розкрийте дужки, поєднавши числівники з іменниками, запишіть усе словами: 4 (дівчина), 3 (міністр), 34 (зошит), 9 (харків'янин), 21 (газета), 4,5 (літр), 10 (чоловік), 266 (курча), 3 (босоніжки), 1/6 (порція), 3 (друг), 5 (болгарин), 1700 (грам), 2 (студент), 3 (лоша), 2 (хлоп'я), 4 (чоловік), 2 (сани), 3/4 (склянка), 54,8 (гектар), півтора (тиждень), 2 з половиною (місяць), 4 (курсант), 23 (танк), 42 (автомат), 34 (літак), 28 (солдат), 57 (кілограм), обидва (хлопець), півтора (рік), 3 з половиною (відро), 8 (відро), 1504 (метр), 1387 (примірник), 9/13 (тонна), 1673 (гектар), 6 (весло), 8 (ковдра), півтора (кілометр).

11. Визначте розряди прислівників за значенням. Перекладіть їх українською мовою.

Вдвое, вдребезги, верхом, вприпрыжку, вручную, всегда, всюду, высокомерно, где-нибудь, градом, давненько, давным-давно, дома, ежедневно, здесь, красиво, кругом, кувыркком, лучше, наизусть, напоказ, неспроста, очень, покорнейше, по-летнему, по-лисьи, сгоряча, сдуру, сегодня, слева, слишком, со зла, там, тотчас, утром, чуть-чуть, ярко, плечом к плечу, с глаза на глаз, лицо в лицо, от края до края, с ноги на ногу, из конца в конец, с боку на бок, лежа, молча, не глядя, немедля.

12. Перекладіть текст українською мовою.

Кое-как вырвавшись из густых ветвей, отдыхает перед новой дорогой стареющий месяц, расположившись на верхушках прибрежных кустов. Набравшись сил, он стал подниматься выше, выше. От натуги сгорбился и так надул живот, что явственно обозначился круг. Звезды засверкали ярче, и на земле стало светлее. Трава, слегка посеребренная морозом, увеличила отражение потоков света. Большая Медведица подставила свой огромный ковш для падающих звезд, и он быстро начал наполняться ими. Вот через какое-то время ковш стал переворачиваться от тяжести. Ручка оказалась внизу, ковшик приподнялся, и звезды посыпались, покатались по небесному простору, сбиваясь, как белые козочки, в табунки. А самое большое стадо скопилось в огромной долине далекого пространства, где легкая беловатая пыль нависла по краям. Вот почему это место называется Млечным путем. Небо еще больше заблестело. Горизонт расширился. Раскрылась запланетная бездна.

13. З'ясуйте, які із префіксів наведених нижче дієслів є словотворчими, а які - формотворчими. Налити, злити, влити, перелити, залити, підлити, розлити, вилити; переписати, дописати, підписати, виписати, вписати, написати, прописати, пописати, списати, приписати, записати, відписати; прилетіти, влетіти, відлетіти, вилетіти, перелетіти, пролетіти, залетіти, облетіти; прийти, перейти, зайти, відійти, зійти, надійти, пройти.

14. Випишіть і виправте словосполучення, побудовані неправильно: купити молоко, написати курсову, не написав модуль, не прочитав конспекти, купити хліба, не затвердити новий бюджет, не розроблено заходи, не поклали дороги, принеси сіль, купив цукор, розвантажити цукор.

15. Перекладіть речення українською мовою: 1. В турнире принимают участие сотни детских и юношеских команд. 2. Не стоит принимать этот случай близко к сердцу. 3. Во время расследования не все обстоятельства были приняты во внимание. 4. Сегодня на заседании проект закона был принят за основу. 5. Гидрометеоцентр передал информацию, которую необходимо принять к сведению. 6. Центр Харькова приобретает все более современный вид. 7. Умение ориентироваться в рыночных условиях приобрело большое значение для бизнеса. 8. С января новый закон приобретает силу. 9. В новом супермаркете вы можете приобрести необходимые продукты. 10. Сыгравший в этом фильме артист приобрел широкую известность.

16. Випишіть правильні особові форми дієслів: борються, сипеш, ходе, пилюсошу, бурмотять, госте, клеють, відріжмо, їзджу, цокотю, ухвале, жену, молотиш, хотять, давайте ухвалимо, ревлять, сопуть, гудеш, краять, кроють, біжать, графлять, хай переможуть, колеш, спимо, учімо, виконуймо.

17. Утворіть особові форми від дієслів: могли, пекти, мазати, колихати, чесати, хотіти, засвістати, полоскати, водити, тремтіти, возити, просити, їздити, мостити, вибігти, зловити, котити, доповісти.

18. Знайдіть дієслова неповної особової парадигми: іржати, скрутити, славити, лити, тліти, окислюватися, хропіти, гриміти, клекотати, юрбитися, згуртуватися, розводити, краяти, оборонити, обороняти, зеленіти.

19. Від поданих слів утворіть усі можливі форми наказового способу: зробити, сказати, сипати, ставити, повідомляти, почати, шукати, знайти, переписати, переписувати, зберегти, зберігати.

20. Будьте уважними, перекладаючи нижчеподані дієслівні словосполучення.

Принимать меры Принимать решения Принимать делегацию Принимать участие Приносит радость Приносит убытки Восстановит в должности Восстановит хозяйство Вступать в переговоры Вступать в силу (закон) Задавать вопросы Задавать тон	Обращаться с просьбой Обращаться с людьми Представлять на рассмотрение Представлять нового сот рудника Устанавливать отношения Устанавливать прибор Включать свет Включать в список Занимать деньги Занимать опыт Занимать место Занимать должность

21. Визначте формотворчі засоби, за допомогою яких утворюються дієслівні форми пасивного і зворотно-середнього стану: виконуватися, умиватися, одягатися, купатися, готуватися, познайомитися, зустрітися, схилитися, битися, малюватися, цементуватися, нестися, листуватися, боятися, сміятися, дертися.

22. Поясніть, яким способом і за допомогою яких засобів утворенно записані нижче безособові дієслова: вечоріти, лежатися, хотітися, таланити, дощити, фортунити, щастити, вестися, розвиднятися, сидітися, працюватися.

23. Перекладіть подані дієприкметники українською мовою. Разграбленный, командующий, истекший, насмотревшийся, оплаченный, вышедший, выращенный, сконцентрированный, дошедший, заземленный, смевший, зазеленевший, планирующий, ведущий, вышестоящий, проникающий, жизнеутверждающий.

24. Відредагуйте словосполучення: бувші учасники, запитуючий учень, подорожуючий студент, граючий у шахи, рахуючий прибутки, головуючий зборами, пануюча думка, знеболуючий засіб, перемігший учасник, ріжучий інструмент, спрямовуюча рейка, кажучий промову, початкуючий поет, дестабілізуючі чинники, відстаючий клас, захоплюючий краєвид, хвилюючий стан, ведучий архітектор, лікуючі властивості, несуча поверхня, поважаюча себе людина, завідуючий відділом, копіююча техніка, ворогуючі сторони, постійно діюча комісія, заспокоюючий препарат, бувший директор, працююча людина, оздоровчий ефект, відбілюючий засіб, хворіючий учень, захворівший грипом, зволожуючий крем; знаюча студентка; зникаючі види; миючі засоби; обезболуючий засіб; пануюча ідея; переконуючий доказ; підростаюче покоління; правляча еліта, лідируюча команда; перебуваючий у відрядженні; сидячі місця; знаючий фізику.

25. Замініть у поданих конструкціях неправильно вжитий прийменник *по*: агент по продажу, агентство по працевлаштуванню, різьба по дереву, багатий по валютним надходженням, по безготівковому рахунку, великий по обсягу, відповідальний по техніці безпеки, висновок по курсовій, йти по лісу, залік по українській мові, заходи по забезпеченню кредитоспроможності, звернутися не по тому адресу, інструкція по використанню, комісія по справах молоді, комісія по питанні призначення пенсій, родичі по чоловікові, перелік витрат по святкуванню, наказ по філії «Ощадбанку» № 5, кампанія по зборі голосів, курси по вивчанню бухгалтерського обліку, по аналогії, вниз по течії, слухати по радіо, придбати по кілька примірників, вона йому по плече, з 15 по 25 грудня, по 29 сторінку, по Вашому проханню, по виклику, виставити по кордону, по вині фірми-конкурента, поділити по рівню знань, по завершенні навчання, по вечорам, по суботам, по крайній мірі, по світовим стандартам, перейшло по спадку, по даний час, по неуважності, степи по Дніпро, спеціаліст по автокредитуванню, звернутися по імені, по службових справах, розпорядження по фабриці, по власному бажанню, по їхньому будинку, по формі, послали по інструктора.

26. Визначте морфи в таких словах:

туманність, гіллястий, молотьба, безвинно, підтримка, розтягнути, явитись, підібраний, розтин, рукопис, міжзоряний, солов'їний, зідрати, зіпсуватися, з'їзд, учинок, материнський, надзвичайно, співак, стрибун, промовець, вершина, височінь, дрімота, свекруха, віконечко, багнюка, склянка, затишок, чудило, напарник, контролер, любитель, рідня.

27. Визначте в поданих словах закінчення, з'ясуйте їхню роль у морфемній будові слів:

а) полів, життя, машиною, вечірньому, іншого, восьми, зів'ялими, пишімо, безкрилий, сестрин, самоскид, прилад, підхід, матимете, слухаючи, співати, написав, Київ, шестиста, батьків, батьків, кольє, незабаром, тихо-тихо,

високогір'я, фізик-теоретик, рушниця, нісенітниця, запитую, відрікаючись;

б) черешня, вії, смикати, спокій, успіх, безкрай, передпліччя, воскресіння, ранній, пошкодивши, ллють, воліти, селянство, безсилля, Петрів, присмерк, вертоліт, винагорода, Альпи, Океани, заячий, пребагато, місце, повір'я, ворота, любові, піжмурки, лошати, граблі, молоддю;

в) весельце, опівночі, відділ, обжинки, рідня, причетність, передзим'я, ясенів, садовина, сани, Ромни, тепер, б'є, багрянє, дитина, княжої, лісогосподарство, елегія, кінотеатр, листям, пошуків, хуртовина, щедрість, з'ясування, олівчик, біль, вовчєнати, розповідають, тьма.

28. З'ясуйте, які слова мають внутрішнє закінчення.

Придніпровський, ста, сніговий, гарний-прегарний, зустрічаєшся, краєвид, ракета-носій, вісімсот, п'ятірка, зірвіголова, весело-превесело, водограй, горицвіт, льотчик-космонавт, переконуєшся, сон-трава, швидко-швидко, мікроклімат, хліб-сіль, тисячоліття, землезнавство, далекий- далекий, пильно, кінорежисер, п'ятдесят, добридень, школа-інтернат, задалегідь, щедро-щедротно, двісті, виставка-ярмарок, лікар-стоматолог.

29. Побудуйте словотворче гніздо, дібравши для кожного наступного слова твірне.

1. Малювати, малярство, розмальований, малярський, малювання, розмалювати, малюнок, маляр, малюючи, розмалювавши.

2. Учитель, учителювати, учителювання, учителюючи, учительський, учителька, учительство.

3. Щастя, щасливчик, щасливий, щасливенький, ошчасливити, щасливиця.

30. Підкресліть правильні словосполучення, у яких не порушено словотвірних норм.

Виконуючий обов'язки, багато мітингуючих, застосований у промисловості, задоволені відпочиваючі, головуючий сесії, доповідаючий на конференції, керуючий відділом, стимулюючий чинник, існуюча система, зростаючі ціни, пояснююча записка, блискуча поверхня, вичікуюча тактика, вправна кравчиня, набуваємі навички, освіжаючий напій, стиснутий рукою, спалахнувший вогонь, обмежуючий кредит, вступник в університет, плаваючий буйок, вишитий майстринею, підбадьорююче слово, завідуючий складом, командує армією, родючі поля, потопаюча людина, подорожуючий філософ, відстаюче підприємство, знаючий спеціаліст, працююча молодь, копіююча техніка, водоплаваючі птахи, лежачий камінь, ведучий на вечірці, відпочиваючий студент, плещи в долоні, жаданий, міцно тиснув, чоловік замовкнув, співають голосно, відома баскетболістка, білетерша трамваю, кастелянша дитсадку, манікюрниця салону, полтавчанка Марина, розкроювальник на фабриці.

ПИТАННЯ
З КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ДЛЯ ПЕРЕКЛАДАЧІВ
(МОРФОЛОГІЯ)»

Модуль 1

1. Граматика української мови як учення про її морфологічну та синтаксичну будову – про структуру слова, про систему словоформ (парадигматику), про будову і тип словосполучень і речень.

2. Українська морфологія як граматичне вчення про частини мови, про властиві їм граматичні категорії, граматичні значення і словоформи.

3. Частини мови і принципи їх виділення в українській мові. Повнозначні і неповнозначні частини мови. Вигук як окрема частина мови. Слова категорії стану і модальні слова.

4. Іменник як частина мови (загальний огляд).

5. Лексико-семантичні групи (категорії) іменників.

6. Граматичні категорії іменників; їхня синтаксична залежність.

7. Категорія роду, її значення. Розподіл іменників за родами. Зв'язок роду іменників – назв істот – із статевим поділом.

8. Граматичний рід абревіатур, невідмінюваних іменників та деяких власних назв.

9. Іменники спільного і подвійного роду, хитання в роді. Відсутність категорії роду у множинних іменниках.

10. Категорія числа, її значення і граматичні засоби вираження.

11. Залишки форми двоїни (у значенні множини) в сучасній українській мові. Роль наголосу у вираженні категорії числа.

12. Категорія відмінка, її значення і граматичне вираження. Система відмінків у сучасній українській літературній мові.

13. Питання про кличний відмінок у парадигмі іменника. Утворення звертань.

14. Способи вираження відмінка, роду і числа в незмінюваних іменниках.

15. Система відмінювання іменників. Принципи поділу іменників на відміни та групи.

16. Відмінкові закінчення іменників 2 відміни (родовий, давальний відмінки однини).

17. Іменники, що мають тільки форму множини. Іменники прикметникової форми.

18. Прикметник, морфологічні ознаки і синтаксична роль.

19. Несамостійність категорії роду, числа і відмінка.

20. Лексико-граматичні групи прикметників (якісні, відносні, присвійні).

21. Прикметники повні й короткі, стягнені й нестягнені форми повних прикметників.

22. Ступені порівняння якісних прикметників.

23. Відмінювання прикметників. Особливості відмінювання і правопису складних прикметників з другою частиною на -лиций.

24. Перехід прикметників в іменники (субстантивація).
25. Числівник як частина мови.
26. Семантичні групи кількісних числівників.
27. Порядкові числівники.
28. Морфологічні групи числівників: прості, складні і складені.
29. Відмінювання і особливості вживання різних груп числівників.
30. Синтаксичні функції і зв'язки з іменниками. Наголос у числівниках.

Модуль 2

1. Значення прислівників як слів, що виражають статичну ознаку іншої ознаки.
2. Морфологічні ознаки і синтаксична роль: означальні і обставинні прислівники.
3. Предикативна функція прислівників.
4. Ступені порівняння означальних прислівників.
5. Творення прислівників.
6. Прислівники, утворені від прикметників, іменників, числівників, займенників, дієслів.
7. Перехід у прислівники інших частин мови (адвербіалізація).
8. Складні прислівники, утворені сполученням слів різних частин мови.
9. Здрібніло-пестливі форми прислівників.
10. Прислівникові сполучення слів.
11. Перехід прислівників у інші частини мови (у прийменники, сполучники, частки).

Модуль 3

1. Значення дієслів, головні морфологічні ознаки і синтаксична роль.
2. Дієвідмінювані, відмінювані і незмінювані форми дієслова.
3. Неозначена форма дієслова (інфінітив).
4. Дві основи дієслова.
5. Вид як граматична категорія дієслова. Способи творення видових пар. Двовидові й одновидові дієслова.
6. Перехідні і неперехідні дієслова. Їх зв'язок з дієслівною категорією стану.
7. Категорія дієслівного стану. Утворення станів в українській мові.
8. Категорія особи. Безособові дієслова.
9. Категорія числа і роду в системі дієслова.
10. Категорія способу.
11. Категорія часу. Її зв'язок з категоріями способу і виду.
12. Дієвідмінювання дієслів. Основи дієслова.
13. Форми теперішнього часу 1 і 2 дієвідміни. Розпізнавання дієвідмін за формою інфінітива.
14. Майбутній час. Проста, складна і складена форми.
15. Форми умовного способу.
16. Творення форм наказового способу.

17. Дієприкметник як форма дієслова.
18. Активні і пасивні дієприкметники.
19. Творення дієприкметників.
20. Перехід дієприкметників у прикметники (ад'ективація) та в іменники (субстантивація).
21. Безособові форми на -но, -то.
22. Дієприслівник як форма дієслова.
23. Творення і синтаксична роль дієприслівників.
24. Слова категорії стану (предикативи) та модальні слова.

Модуль 4

1. Службові частини мови.
2. Прийменник як службова частина мови. Основні підходи до визначення статусу прийменника.
3. Морфологічний склад прийменників.
4. Перехід самостійних слів і словосполучень у прийменники.
5. Прислівникові і відіменні прийменники.
6. Вживання прийменників з певними відмінками іменників і субстантивованих слів.
7. Синоніміка прийменників.
8. Сполучники як службові слова.
9. Синтаксичні функції сполучників.
10. Прості, складні і складені сполучники.
11. Сполучники сурядності і підрядності.
12. Сполучні слова; їх відмінність від сполучників.
13. Частки як службові слова.
14. Функції часток.
15. Групи часток за значенням.
16. Словотворча роль часток.
17. Формотворчі частки.
18. Правопис часток з різними частинами мови.
19. Вигук як особлива частина мови.
20. Роль вигуків у реченні, первісні і похідні вигуки.
21. Групи вигуків за значенням, їх уживання.
22. Звуконаслідувальні слова.
23. Вживання вигуків у реченні як еквівалентів (замінників) інших слів – іменників і дієслів.
24. Морфеміка як розділ мовознавства.
25. Морфемна будова слова.
26. Слово і морфема. Типи морфем. Роль корневих і афіксальних морфем у формуванні структури слова.
27. Поняття про основу слова. Типи основ: непохідна (коренева) й похідна; зв'язана основа. Поняття про твірну основу.
28. Принципи морфемного аналізу слова.

29. Зміни в морфемній структурі слів у процесі розвитку української мови: опрощення, пере розклад, ускладнення.
30. Словотвір як лінгвістична дисципліна.
31. Словотворчий тип, словотвірна модель.
32. Основні способи творення слів у сучасній українській літературній мові.

Основна література

1. Алексієнко Л.А. Морфологія сучасної української мови: [Морфологія. Словотвір. Парадигмологія]: навч. посіб. / Л.А. Алексієнко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Київський ун-т, 2014. – 675 с.
2. Білоус М. Морфеміка й дериватологія сучасної української літературної мови : практикум для студентів українського відділення філологічного факультету / Марія Білоус, Ірина Кузьма. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014 . – 157 с.
3. Бойко В.М. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. посіб. / В. М. Бойко, Л. Б. Давиденко. – К.: Академвидав, 2014. – 245 с.
4. Дружинець М. Л. Сучасна українська мова : морфологія іменних частин мови / Марія Львівна Дружинець, Алла Леонтіївна Порожнюк. – Одеса : Видавництво Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, 2013 . – 253 с.
5. Загнітко А.П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: БАО, 2011. – 991 с.
6. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / М. Г. Зубков. – К.: Вперед, 2014. – 448 с.
7. Колесников А. О. Морфологія українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю : автореф. дис ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Андрій Олександрович Колесников. – Київ, 2015 . – 38 с.
8. Комплексний словник української мови. Орфоєпія. Морфеміка. Морфологія. Словотвір. Орфографія. Понад 10 000 слів / Уклад. Олена Олександрівна Дудка, Валентина Дмитрівна Пономаренко, Олеся Олександрівна Тележкіна . – Харків : Ранок : Лінгвоцентр, 2014 . – 640 с.
9. Культура української мови та практична стилістика / Людмила Георгіївна Погиба, Лариса Миколаївна Голіченко, Наталія Вікторівна Кавера, І.В. Житар. – Київ : Кондор, 2015.
10. Морфологія. Термінологічний словник-довідник / Ніна Захлюпана, Ірина Кузьма, Галина Василівна Кутня, Олена Миколаївна Труш. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014 . – 224 с.
11. Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / М. Я. Плющ. – 2-е вид., доп. – К.: Слово, 2010. – 327 с.
12. Пономарів О.Д. Українське слово для всіх і для кожного / Олександр

Пономарів. – К.: Либідь, 2013. – 360 с.

13. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За ред. І.К. Білодіда. – К., 1969.

14. Сучасна українська мова: Морфологія: підручник / Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2013. – 524 с.

15. Ткаченко О. Б. Українська мова : сьогодення й історична перспектива / Орест Борисович Ткаченко. – Київ : Наукова думка, 2014 .

16. Фоміна Л.Ф. Порівняльна граматики української та російської мов. Морфологія: конспект лекцій, прогр. практи. занять / Л. Ф. Фоміна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, філол. ф-т. – Одеса: ОНУ, 2013. – 84 с.

17. Шерех Ю. [Шевельов]. Українська мова в першій половині ХХ-го століття (1900–1941): Стан і статус // Поза книжками і з книжок. – К., 1998. – С. 281–392. 56.

18. Bearman M., Brown D., Corbett G.G. The syntax-Morphology Interface: A Study of Syncretism. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 279 p. 57.

19. Givon T. Functionalism and Grammar. Amsterdam; Philadelphia; John Benjamins, 1995. – 486 p.

20. Groot A.W. de. Classification of Cases and Uses of Cases // For Roman Jakobson: Essays on the Occasion of his Sixtieth Birthday. – Hague, 1956. – P. 187-194.

21. Fillmore Ch. The Case for Case // Universals in linguistic theory. – New York: Holt, Rinehart, Winston, 1968. – P. 1-88.

Додаткова література

1. Адмони В. Г. Основы теории грамматики / В.Г. Адмони. – М.; Л.: Наука, 1964. – 105 с.

2. Алпатов В. М. О разных подходах к выделению частей речи / В.М. Алпатов // Вопросы языкознания. – 1986. – № 4. – С. 37–46.

3. Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською / Й.Ф. Андерш. – К.: Наук. думка, 1987. – 191 с.

4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М.: Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.

5. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови: Нариси із словозміни та словотвору / С.П. Бевзенко. – Ужгород: Закарп. обл. вид-во, 1960. – 416 с.

6. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії / О.К. Безпояско. – К.: Наук. думка, 1991. – 171 с.

7. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.

8. Блумфилд Л. Язык / Л. Блумфилд. – М.: Прогресс, 1968. – 607 с.

9. Бондаренко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А.В. Бондаренко. – Л.: Наука, 1983. – 208 с.

10. Вихованець І. Р. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові / І.Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1971. – 120 с.
11. Вінтонів М. О. Типологія форм присудка в сучасній українській мові. Автореф. дис. ... канд.. філол.. наук / М.О. Вінтонів. – Дніпропетровськ, 1997. – 23 с.
12. Гнатюк Г. М. Дієприкметник в сучасній українській літературній мові / Г.М. Гнатюк. – К.: Наук. думка, 1982. – 248 с.
13. Городенська К. Г. Аспектологічні характеристики дієслів руху, переміщення / К. Г. Городенська // Актуальні проблеми граматики: Зб. наук. праць. – Кіровоград, 1997. – Вип.. 2. – С. 116–119.
14. Городенська К. Г. Визначення неозначеної кількості засобами української мови / К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1978. – № 4. – С. 18–21.
15. Городенська К. Г. Онтологічні параметри граматичних категорій способу та часу // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 39–42.
16. Городенська К. Г. Частки / К.Г. Городенська // Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. Н. Граматика української мови: Морфологія / О.К. Безпояско, К.Г. Городенська, В.Н. Русанівський. – К.: Либідь, 1993. – С. 308–318.
17. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія: Навчальний посібник / В.О. Горпинич. – К.: Вища шк., 1999. – 207 с.
18. Горпинич В. О. Українська морфологія / В.О. Горпинич. – Дніпропетровськ: ДДУ, 2000. – 359 с.
19. Даниленко А. До генетико-функціональної природи родового відмінка в українській мові / А. Даниленко // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – Нова серія. – Х., 1994. – Т. 3. – С. 137–154.
20. Дубова О. А. Типологічна еволюція морфологічних систем української і російської мови / О. А. Дубова. – К.: Вид-во центр. КНЛУ, 2002. – С. 110–205.
21. Ермоленко С. С. Образные средства морфологии / С.С. Ермоленко. – К.: Наук. думка, 1987. – 113 с.
22. Загнітко А. П. Взаємодія іменних і дієслівних категорій / А. П. Загнітко // Мовознавство. – 1992. – № 5. – С. 18–28.
23. Загнітко А. П. Дієслівні категорії в синтагматиці і прагматиці / А.П. Загнітко. – К.: НМК ВО, 1990. – 132 с.
24. Загнітко А. П. Категорія роду в системі граматичних категорій іменника / А.П. Загнітко // Мовознавство. – 1987. – № 2. – С. 62–67.
25. Загнітко А. П. Основи функціональної морфології української мови / А.П. Загнітко. – К.: Вища школа, 1991. – 77 с.
26. Загнітко А. П. Структура та ієрархія валентних значень дієслова / А.П. Загнітко. – К.: НМК ВО, 1990. – 64 с.
27. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові / Н.Л. Іваницька. – К.: Вища шк., 1986. – 167 с.
28. Івченко М. П. Числівники української мови / М.П. Івченко. – К.: Вид-

во Київськ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 1955. – 143 с.

29. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови: Навч. Посібник / М.У. Каранська. – К.: НМК ВО, 1992. – 396 с.

30. Киселев И. А. Частицы в современных восточнославянских языках: Автореф. дис. ... докт. филол. наук / И. А. Киселев. – Минск, 1976. – 41 с.

31. Клименко Н. Ф. Основи морфеміки сучасної української мови: Навч. Посібник / Н.Ф. Клименко. – К.: УЗМН, 1998. – 182 с.

32. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови / Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська. – К.: Наук. думка, 1998. – 161 с.

33. Ковалик І. І. Вчення про словотвір: словотвірна характеристика слова / І. І. Ковалик. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1961. – Вип. 2. – 83 с.

34. Колодяжний А. С. Прийменник: Матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови / А. С. Колодяжний. – Х.: Вид-во Харків. Ун-ту, 1960. – 165 с.

35. Костусяк Н. М. Категорія ступенів порівняння у граматичній системі української мови: Автореф. дис. ... канд. філол. Наук / Н.М. Костусяк. – К., 1998. – 20 с.

36. Костусяк Н. М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників / Н.М. Костусяк. – Луцьк: Вежа, 2002. – 179 с.

37. Кубрякова Е. С. Теория номинации и словообразования / Е. С. Кубрякова// Языковая номинация (виды наименования). – М.: Наука, 1977. – С. 222–304.

38. Курилович Е. Очерки по лингвистике / Е. Курилович. – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – 462 с.

39. Кучеренко І. К. Лексичне значення прийменника / І. К. Кучеренко// Мовознавство. – 1973. – № 3. – С. 12–23.

40. Лукінова Т. В. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис) / Т.В. Лукінова. – К.: Наук. думка, 2000. – 370 с.

41. Масицька Т. Є. Граматична структура дієслівної валентності / Т.Є. Масицька. – Луцьк: Волинський держ. ун-т, 1998. – 206 с.

42. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові / І. Г. Матвіяс. – К.: Рад. школа, 1974. – 184 с.

43. Мелашенко Ю. Б. Предикативні форми на -но, -то у лінгвістичній термінології / Ю.Б. Мелашенко // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. 4. – С. 261–264.

44. Мельчук И. А. Курс общей морфологии / И.А. Мельничук. – М.: Прогресс, 1997. – Т. 1. – 544 с.

45. Олексенко В. П. Словотвірна категорія суфіксальних іменників / В.П. Олексенко. – Херсон: Айлант, 2001. – 240 с.

46. Плунгян В. А. Общая морфология: Введение в проблематику / В.А. Плунгян. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 383 с.

47. Розумик Т. До проблеми дериватологічної систематизації прислівника / Т. Розумик // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Ужгород, 2001. – Вип. 4. – С. 454 – 456.

48. Русанівський В. Н. Дієслово / В. Н. Русанівський // Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 233–236.

49. Сікорська З. С. Сучасна українська мова. Словотвір і морфеміка / З. С. Сікорська. – Луганськ: Альма Матер, 2000. – 172 с.

50. Соболева П. А. Словообразовательная полисемия и омонимия / П.А. Соболева. – М.: Наука, 1980. – 294 с.

51. Супрун А. Е. Славянские числительные: становление числительных как особой части речи / А. Е. Супрун. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1969. – 232 с.

52. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. – Л.: Наука, 1990. – 263 с.

53. Топіха В.А. Множинність словотвірної мотивації дієслів у сучасній українській мові: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ін-т української мови НАН України / В.А. Топіха. – К., 1998. – 18 с.

54. Чапля І. К. Прислівники в українській мові / І. К. Чапля. – Х.: Вид-во ХДУ, 1960. – С. 99–120.

55. Шерех Ю. Поза книжками з книжок / Ю. Шерех. – К.: Час, 1998. – 447 с.

56. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.

57. Якобсон Р. О. Морфологические наблюдения над славянским склонением (Состав русских падежных форм) / Р.О. Якобсон. – 'S Gravenhage, 1958. – 30 с.

58. Якобсон Р.О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол / Р.О. Якобсон // Принципы типологического анализа языков различного строя. – М.: Наука, 1972. – С. 95 – 113.

59. Янценецкая М.Н. Семантические вопросы словообразования / М.Н. Янценецкая. – Томск: Изд-во ТГУ, 1979. – 242 с.

Словники

1. Анніна І.О, Горюшина Г.Н., Гнатюк І.С. та ін. Російсько-український словник / І.О. Анніна, Г.Н. Горюшина, І.С. Гнатюк та ін. – К.: Абрис, 2003. – 1424 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.

3. Вирган І. О., Пилинська М. М. Російсько-український словник сталих виразів / І. О. Вирган, М. М. Пилинська. – Х.: Прапор, 2009. – 864 с.

4. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с.

5. Головащук С. Словник-довідник з правопису та слововживання / С. Головащук. – К.: Наук. думка, 1989. – 832 с..
6. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Карпіловський В.С, Недозим Т.І. Словник афіксальних морфем української мови / Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, В.С. Карпіловський, Т.І. Недозим. – К.: Ін-т мовознавства ім. О. Потебні, 1998. – 435 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 685 с.
8. Нелюба А.М. Лексико-словотвірні інновації (1983 – 2003): Словник / А.М. Нелюба. – Х.: Вид-во ХНУ, 2004. – 134 с.
9. Новий російсько-український словник із граматичними таблицями / Укладачі Зубков М. Г., Калашник В. С. – Х.: Торсінг, 1999. – 671 с.
10. Полюга Л. М. Морфемний словник: Близько 36000 слів / Л.М. Полюга. – К.: Рад. школа, 1983. – 464 с.
11. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник / З.С. Сікорська. – К.: Освіта, 1995. – 250 с.
12. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська. – К.: Знання, 2006. – 367 с.
13. Яценко І. Г. Морфемний аналіз: словник-довідник / І.Г. Яценко. – К.: Вища школа, 1981. – 352 с.
14. «Українська мова». Енциклопедія / В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк. – К.: «Укр. енцикл.», 2000. – 752 с.

ЗМІСТ

Вступ	3
Критерії та шкала оцінювання знань студентів	5
Тематичний план курсу	9
Програма курсу «Українська мова для перекладачів (морфологія)»	11
Модуль 1. Іменні частини мови	11
Модуль 2. Прислівник	14
Модуль 3. Дієслово, його граматичні категорії та форми	16
Модуль 4. Службові частини мови. Словотвір і словотворення. Морфеміка	19
Теми та завдання для самостійної роботи студентів.....	24
Питання з курсу «Українська мова для перекладачів. Морфологія».....	54
Основна література	57
Додаткова література	58
Словники	62

Навчальне видання

УКРАЇНСЬКА МОВА ДЛЯ ПЕРЕКЛАДАЧІВ (МОРФОЛОГІЯ)

Методичні рекомендації для студентів I курсу
Галузь знань 03 «Гуманітарні науки»
Назва спеціальності 035 «Філологія»
(кредитно-модульна система)

У п о р я д н и к   КУПРІКОВА Галина Віталіївна

В авторській редакції
Комп'ютерний набір *Г. В. Купрікова*

Підписано до друку 14.04.2017. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Таймс».
Ум. друк. арк. 3,72. Обл.-вид. арк. 2,65.
Тираж 5 пр.

План 20016/17 навч. р., поз. № 2 у переліку робіт кафедри

Видавництво
Народної української академії
Свідоцтво № 1153 від 16.12.2002.

Україна, 61000, Харків, МСП, вул. Лермонтовська, 27.